

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Dva pakty Hitlera se Stalinem v zrcadle českého legálního tisku
v Protektorátu Čechy a Morava

Two 1939 Soviet-German Pacts and Their Reflection in the Press of the
Protectorate Bohemia and Moravia

Lukáš Nevrkla

Vedoucí práce
PhDr. Lubor Václavů

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, výhradně s využitím uvedených pramenů a odborné literatury.

V Praze 12. 4. 2010

Úvod.....	2
1.1. Mezinárodní situace v Evropě na počátku roku 1939.....	6
1.2. Jednání Velké Británie, Francie a SSSR o velké alianci	9
1.3. Německé vztahy se SSSR v 30. letech 20 století a uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení 23. 8. 1939	12
1.4. Přehled československých vztahů s Polskem a pobaltskými státy v meziválečném období	19
2. Protektorát Čechy a Morava na počátku druhé světové války.....	23
2.1. Nástin situace v Protektorátu Čechy a Morava v první polovině roku 1939.....	23
2.2. Český legální tisk v protektorátu na počátku druhé světové války.....	26
3. Ohlas Ribbentrop-Molotovova paktu v českém legálním tisku v Protektorátu Čechy a Morava	29
3.1 Krize jednání o velké koalici a její reflexe v českém protektorátním tisku.....	29
3.2. Sovětsko-japonský konflikt na Dálném východě a jeho význam pro vnímání velmocenských vztahů v Evropě v protektorátním tisku v předvečer druhé světové války	32
3.3. Obnovení německo-sovětských jednání o hospodářské spolupráci a jejich odraz v protektorátním tisku	34
3.4. Sovětsko-německý pakt o neútočení a jeho ohlas na stránkách českého legálního tisku v Protektorátu Čechy a Morava	36
3.5. Interpretace obratu německé a sovětské zahraniční politiky v protektorátním tisku na příkladu Národní práce, Venkova a Vlajky	43
4. Sovětsko-německá smlouva o přátelství a hranicích a její ohlas v protektorátním tisku.....	46
4.1. Sovětsko-německé vztahy po vypuknutí druhé světové války a uzavření sovětsko-německé smlouvy o přátelství a hranicích	46
4.2. Uzavření sovětsko-německé smlouvy o přátelství a hranicích a jeho ohlas v protektorátním tisku	53
5.1. Československá exilová reprezentace a uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu ..	58
5.2. Ohlas obratu v německo-sovětských zahraničních vztazích na stránkách ilegálního Rudého práva	60
Závěr	64
Anotace	71

Úvod

Dvě smlouvy mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem, pakt o neutocení (23. srpna 1939) a dohoda o přátelství a hranicích (28. září 1939), představují jednu z určujících událostí první fáze druhé světové války. V prvním případě si Hitler zajistil Stalinův tichý souhlas s německým útokem na Polsko. V druhém případě Sovětský svaz přímo zaangažoval na proměně a garanci geopolitických vztahů ve východní Evropě. Dopad narovnání mezi SSSR a třetí říší, které tyto dvě mezinárodní dohody ztělesňovaly, se však neomezoval pouze na Pobaltí, Polsko a jihovýchodní Evropu, o nichž se v textu přímo hovořilo a jež byly v dodatcích připojených k oběma zmíněným smlouvám rozděleny na sféry vlivu mezi dvěma zúčastněnými velmocemi. Ribbentrop-Molotovův pakt a po něm následující smlouva o přátelství a hranicích ovlivnily také dění v Protektorátu Čechy a Morava, jehož obyvatelé sledovali vývoj mezinárodní situace včetně sovětsko-německých vztahů ve vyhoceném období počátku a prvních týdnů války více než pozorně.

Právě problematika sovětsko-německých vztahů na počátku a v prvních týdnech druhé světové války, a především jejich reflexe na stránkách českého protektorátního tisku, tvoří hlavní téma této práce. Text se zaměřuje především na rozbor reflexe uzavření dvou sovětsko-německých paktů na stránkách českého legálního tisku v protektorátu. První kapitola sleduje vývoj mezinárodních vztahů, jenž na sklonku srpna 1939 vyústil v rychlé a do jisté míry překvapivé uzavření smlouvy o neutralitě mezi SSSR a Německem. Pozornost je věnována nejen jednáním o velké koalici mezi SSSR a Velkou Británií a Francií a vývoji sovětsko-německých vztahů, ale také základním faktům o československém poměru k často nepříteli známému regionu východního Polska a Pobaltí.

Druhá kapitola se věnuje dění v protektorátu v období počátku druhé světové války, na jehož pozadí zmíněné zahraničně politické události probíhaly. Jejím cílem je především podat základní přehled klíčových událostí nezbytných k pochopení reakcí protektorátního tisku a nastínit rámec, v jehož rámci v tomto období zahraniční zpravodajství vznikalo.

Třetí a čtvrtá kapitola se zaměřují přímo na otázku zmíněných sovětsko-německých paktů a analyzují jejich ohlas v jednotlivých protektorátních denících. Neopomíjí přitom ani problematiku sovětsko-japonských vztahů v období počátku druhé světové války, a tím ani dálněvýchodní rozměr dorozumění Sovětského svazu a třetí říše ve východní Evropě.

Pátá kapitola se soustředí především na reakce, které Ribbentrop-Molotovův pakt a sovětsko-německá smlouva o přátelství a hranicích vyvolaly u zástupců československého zahraničního exilu. Svým charakterem se sice vymyká základnímu rámci práce, ale vzhledem k vlivu československého exilu na české veřejné mínění v protektorátu a řadě dalších faktorů považoval autor za nezbytné začlenit do textu alespoň základní nástin tohoto aspektu zkoumaného problému. Vzhledem k jeho podstatě je největší pozornost věnována interpretaci sovětské zahraniční politiky na stránkách komunistického Rudého práva.

Ribbentrop-Molotovův pakt se stal jednou z formativních událostí nejen pro interpretaci vývoje mezinárodních vztahů v Evropě v období počátku druhé světové války, ale i pro chápání Stalinovy osobnosti a v širší rovině také komunistického systému Sovětského svazu pod jeho vládou. Není tedy divu, že se pohledy historiků na toto téma výrazně liší. Jedni vnímají Stalina jako realistického politika pragmaticky reagujícího na dění na mezinárodní scéně.¹ Do této skupiny patří například Geoffrey Roberts, jehož práce Stalinovy války byla vydána v českém překladu roku 2008. Chápání Stalinovy osobnosti odpovídá také Robertsova interpretace jeho rozhodnutí uzavřít pakt o neútočení a později smlouvu o přátelství s nacistickou třetí říší. „Stalin zmíněnou smlouvu uzavřel výměnou za tajnou dohodu, která Sovětskému svazu zaručovala sféru vlivu ve východní Evropě. Rozhodnutí, že bezprostředně před vypuknutím nové války v Evropě uzavře s Hitlerem takový handl, bylo dramatickou improvizací, pro niž se rozhodl na poslední chvíli.“² Podle Robertse byla dohoda s Hitlerem pro Stalina kalkulem, o jehož správnosti byl přesvědčen až do osudných červnových dní roku 1941.³

Pro druhý proud historiků představuje Stalinovo jednání především nevyhnutelný důsledek jeho ideologického přesvědčení. Uzavření sovětsko-německého paktu bylo podle názorů této skupiny historiků jasně nadiktováno „bolševickou“ ideologií formovanými obavami ze zrady Velké Británie a Francie, jejichž zahraniční politika měla mít podle Stalinova přesvědčení za hlavní cíl vyvolání německo-sovětské války. Jako další důvod je těmito historiky uváděn také v sovětské propagandě jasně deklarovaný zájem SSSR na vypuknutí vojenského střetnutí mezi „imperialistickými“

---

¹ Dullinova, S., *Stalinovi diplomaté v Evropě 1930-1939*, Praha: Themis, 2004, str. 5-13.

² Roberts, G., *Stalinovy války*, Praha: BB-Art, 2008, str. 28.

³ Tamtéž, str. 29.

státy západní a střední Evropy.⁴ Z překladové literatury vydané v České republice je tento interpretační rámec zastoupen především pracemi Roberta C. Tuckera.⁵ Z dalších historiografických pohledů je dostupná také práce O. Gröhlera, jež se soustředí na problematiku německo-ruské vojenské spolupráce, a velmi kontroverzní kniha W. Masera.⁶

Práce je založena zejména na rozboru dobového tisku. Vzhledem k četnosti pramenů tvoří základ práce reprezentativní vzorek českého denního tisku, jenž v této době v protektorátu vycházel. Ten je tvořen tak, aby co nejpřesněji odrážel politické rozvrstvení tisku a veřejnosti v meziválečném Československu, jež, i když potlačeno represí německého okupačního aparátu, přetrvávalo v české společnosti i v období protektorátu. Levicovou část politického spektra zde zastupuje původně sociálnědemokratický deník *Národní práce* a národně socialistické *České slovo*. Tradiční pravici potom agrární *Venkov*. Pozornost je věnována také problému sovětsko-německých vztahů na stránkách českého fašistického deníku *Vlajka*. V neposlední řadě je práce založena také na analýze textů nejmasovějšího protektorátního deníku *A-Zet*. Mimo legálních českých protektorátních novin tvoří součást prostudovaných pramenů také odbojový časopis *V boj* a komunistické *Rudé právo*.

Práce s tiskovým materiálem z období protektorátu s sebou přináší mnohá úskalí. V první řadě se jedná o nedostupnost některých zdrojů, které ovlivnily složení výběru prostudovaných pramenů. Omezená dostupnost se týká jak protektorátních tak především exilových periodik, která se v průběhu září 1939 teprve formovala.⁷

Při kritice pramenů vzniklých v protektorátu bylo nutné zohlednit také faktor cenzury a politického nátlaku, pod kterým v době protektorátu média v Čechách a na Moravě pracovala.⁸ Cenzura a politická kontrola tisku se odrazily jak na žánrovém složení novin, tak na obsahu publikovaných článků. Politické zpravodajství bylo redukováno a

⁴ Dullinová, S., *Stalinovi diplomaté v Evropě 1930-1939*, Praha: Themis, 2004, str. 5-13.

⁵ Viz. např. Tucker, R., *Stalin na vrcholu moci*, Brno: BB-Art, 2000; Další viz. Dullinová, S., *Stalinovi diplomaté v Evropě 1930-1939*, str. 95-96.

⁶ Groehler, O., *Vražedné spojení: Německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997; Maser, W., *Porušení slova: Hitler, Stalin a druhá světová válka*, Ostrava: Oldag, 1996.

⁷ Po vypuknutí druhé světové války byla hlavním centrem aktivit československé emigrace na západě Paříž. Odpovídala tomu i podoba československého exilového tisku. Již od roku 1938 zde vycházel časopis *Zprávy* a po svém ustavení 17. října 1939 zde Československý národní výbor začal vydávat také týdeník *Československý boj*. Přestože v Británii bylo již v září roku 1938 zahájeno české vysílání BBC, stála oproti Paříži československá žurnalistická činnost v Londýně až do porážky Francie a přesídlení československé emigrace do Británie v pozadí. 16. října 1939 zde vyšlo první číslo přílohy *Československého boje*, *Čechoslovák v Anglii*, periodika, jež se v následujících letech mělo stát oficiálním tiskovým orgánem československé exilové vlády. Viz. Beránková, M. a kol., *Dějiny žurnalistiky III (1918-1944)*, str. 273.

⁸ Bližší podrobnosti o fungování protektorátního tisku tvoří součást druhé kapitoly.

využito pro účely protektorátní propagandy. Český legální tisk v protektorátu jen zřídka zastával vlastní stanoviska a vyhýbal se jak komentářům, tak hodnocení. V případě legálního tisku tvořila výjimku z pravidla snad jen fašistická Vlajka. Protektorátní deníky velice často přebíraly vhodné části zpravodajství zahraničních novin z Německa či spřátelených nebo neutrálních států a v některých případech také z deníků v Francii a Velké Británii. Ty sloužily nejen jako zdroj schválených informací, ale také jako náhrada vlastních článků hodnotící povahy, jež by formovaly hodnotové postoje čtenářů. V řadě případů byly zprávy převzaty již po několikáté a ztrácely tak jak formální, tak výpovědní hodnotu.

1. Mezinárodní vztahy v Evropě před vypuknutím druhé světové války

1.1. Mezinárodní situace v Evropě na počátku roku 1939

Když 23. srpna 1939 podepsali německý ministr zahraničí Joachim Ribbentrop a ministr zahraničí sovětského svazu Vjačeslav Molotov smlouvu o neútočení bylo zřejmé, že vypuknutí války v Evropě se stalo takřka otázkou dnů. „Přicházela k nám oznámení o koncentraci vojsk, o diplomatických manévrech a propagačních tricích atd. Závěr všech těch zpráv zněl, abychom byli připraveni, že kritickým dnem bude 26. srpen 1939, kdy asi konflikt německo-polský vypukne.“⁹ shrnul situaci ve svých pamětech Edvard Beneš.

Zatímco měl Beneš přímo 23. srpna 1939 sjednanou audienci u sovětského velvyslance v Londýně Ivana Majského, účastnil se budoucí předseda vlády Jejho veličenstva Winston Churchill inspekční cesty po francouzských obranných liniích na Rýně. „V Anglii podobně jako v roce 1914 si bezstarostní lidé užívali dovolené a hráli si s dětmi na písku. Ale tady podél toku Rýna žhnulo jiné světlo. Všechny provizorní mosty přes řeku byly staženy na jednu nebo na druhou stranu. Permanentní mosty byly podminovány a obsazeny početnými strážemi. Spolehliví důstojníci byli ve dne v noci ve službě, aby na daný signál stiskli knoflík a vyhodili je do vzduchu. Mohutná řeka, rozvodněná tajícím alpským sněhem, valila kolem své ponuré vzduť vody. Francouzské přední hlídky se krčily v zákopech skrytých uprostřed křovin.“¹⁰

V průběhu posledních prázdninových dní roku 1939 se v Evropě schylovalo k vyvrcholení bouřlivého politického vývoje, jehož základy byly položeny na mírové konferenci v Paříži v letech 1919-1920. Ve dnech 15. a 16. března 1939 Hitler okupací Prahy a vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava dokončil likvidaci zbytků Československa a spolu s obsazením Klajpedy, které následovalo jen o několik dní později, tak zasadil další závažnou ránu důvěryhodnosti politiky usmiřování britského ministerského předsedy Nevilla Chamberlaina.

Pozornost zahraniční politiky nacistického Německa se nyní soustředila na Polsko a východní Evropu. Německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop nabídl 21. března 1939 polskému velvyslanci v Berlíně Józefu Lipskému podpis smlouvy o vzájemné pomoci pro případ útoku SSSR. Dlouhodobá koncepce polské zahraniční politiky však spočívala na korektních vztazích s oběma těmito zeměmi. V roce 1932

---

⁹Beneš, E., *Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 146.

¹⁰Churchill, W., *Druhá světová válka I.*, Praha: LN, 1992, s. 343.

Varšava uzavřela smlouvu o neútočení se SSSR a o dva roky později ji doplnila o dohodu podobného charakteru s Německem. Ani v podmínkách zostřujících se polsko-německých vztahů nebylo Polsko ochotno od tohoto principu ustoupit a jak Lipski, tak následně polský ministr zahraničí Józef Beck německý návrh odmítli. Polsko naopak posílilo vazby na Francii a Velkou Británii, která mu na konci března 1939 poskytla garance nezávislosti, jež po Mussoliniho obsazení Albánie v dubnu 1939 rozšířila i na Řecko a Rumunsko.¹¹

V dubnu 1939 napětí mezi Polskem a západními mocnostmi na jedné straně a třetí říší na straně druhé dále eskalovalo. Dne 28. dubna 1939 vystoupil Adolf Hitler v Říšském sněmu s projevem, jenž byl odpovědí na telegram, který obdržel od prezidenta Spojených států Franklina D. Roosevelta. Hitler, jako mnohokrát předtím, útočil na versailleský mírový systém a odmítal obvinění amerického prezidenta z vyvolávání mezinárodního napětí. Nejzávažnějšími body jeho řeči byly vypovězení smlouvy o neútočení s Polskem z roku 1934 a britsko-německé smlouvy o námořním zbrojení z roku 1935.¹² Dále se zaměřil na otázku Gdaňsku a obvinil Varšavu z odmítání konstruktivního jednání. „Velice jsem litoval tohoto nepochopitelného kroku polské vlády, ale ten samotný není rozhodujícím faktorem; nejhorší nyní je, že Polsko, tak jako před rokem Česko-Slovensko, pod tlakem lživé mezinárodní kampaně věří, že musí povolát vojsko, ačkoli na německé straně nebyl povolán ani jediný muž a žádným způsobem se neuvažovalo o zásahu proti Polsku.“¹³

Mezinárodní napětí v roce 1939 negradovalo pouze v Evropě. Již od roku 1931 okupovala japonská vojska Mandžusko. Neutěšené vztahy mezi Zemí vycházejícího slunce a Čínou přerostly roku 1937 v nový válečný konflikt. Po sérii japonských vítězství v Číně se začala pozornost Japonska obracet stále více také proti Sovětskému svazu. Téměř okamžitě po obsazení sovětsko-mandžuské hranice japonskými vojsky, došlo mezi oběma mocnostmi k několika menším pohraničním konfliktům. V rozsáhlejší válečné střetnutí však japonsko-sovětské napětí přerostlo až v průběhu května a června 1939. Boje vyvrcholily v srpnu 1939 bitvou na řece Chalchyn. Rudá armáda pod velením Georgije Žukova zde zastavila postup japonských vojsk a poté je postupně vytlačila z mongolského území. V době německého útoku na Polsko největší boje v Mongolsku sice již utichly, k podpisu příměří mezi Sovětským svazem a

---

¹¹ Piekalkiewicz, J., *Druhá světová válka*, Praha: Svojtka, 2010, str. 35.

¹² Keegan, J., *The Second World War*, London: Penguin, 1990, 42-43.

¹³ Hitlerova řeč 28. dubna 1939, text in: *The Times*, 29. 4. 1939, str. 8-9.

Japonském však došlo až 16. září 1939, v předvečer sovětského vojenského zásahu ve východním Polsku.¹⁴

---

¹⁴ Nálevka, V., *Světová politika ve 20. století I.*, Praha: Aleš Skřivan ml., 2000, str. 150-151.

1.2. Jednání Velké Británie, Francie a SSSR o velké alianci

Obsazení českých zemí německou armádou a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v polovině března 1939 bylo nepochybným porušením mnichovské dohody a zasadilo zásadní úder důvěryhodnosti britské politiky appeasementu. Veřejné mínění ve Velké Británii se začalo stále více vyjadřovat proti ústupkům Hitlerovi a podobné nálady se začaly prosazovat i na oficiálních místech. V průběhu jara 1939 se tak začala proměňovat také zahraniční politika Chamberlainova kabinetu. Po událostech 15. a 16. března 1939 Londýn zahájil sérii sondážních jednání o možné spolupráci nejen s Polskem, ale i s Jugoslávií, Rumunskem, Řeckem, Tureckem a v neposlední řadě Sovětským svazem. 20. března 1939 navrhl Chamberlain Francii, Polsku a SSSR vytvoření čtyřstranného konzultativního paktu. Přestože byla sovětská odpověď v zásadě pozitivní, provázela ji řada neočekávaných komplikací, které spolu s přetrvávající atmosférou vzájemné nedůvěry mezi SSSR a Velkou Británií činily konečné stanovisko Sovětského svazu nejistým.¹⁵

Jednání komplikoval především postoj Rumunska a Polska, jež nebyly ochotny povolit vstup sovětských vojsk na své území, bez něhož neměla aliance mezi SSSR a západními státy přílišnou hodnotu. Polsko se navíc obávalo, že uzavře-li spojenecký svazek se SSSR, bude následovat okamžitá německá vojenská odpověď.¹⁶ Chamberlain se nakonec rozhodl řešit situaci samostatně formou poskytnutí jednostranných francouzsko-britských garancí Polsku, na což Sovětský svaz reagoval se značným pobouřením.¹⁷ „Sovětský svaz, nejsa si jist ani definitivní linií Francie, ani naprosto určitou a konečnou politickou směrnicí britskou, zaměřenou – zdálo se – proti expanzi hitlerismu, rozhodl se v této chvíli pro politiku, která by mohla jemu poskytnouti co největší okamžitou bezpečnost a která by mu dávala pokud možno značnou volnost rozhodnouti další postup podle jeho vlastního zájmu a podle nově se tvořících okolností,“¹⁸ hodnotil politiku SSSR na konci března 1939 v exilu Edvard Beneš.

Přesto si byly jak Velká Británie, tak Francie vědomy nezbytnosti dohody se Sovětským svazem, neboť jejich možnosti pomoci Polsku v případném válečném konfliktu byly na první pohled značně omezené. Proto 15. dubna 1939 představil britský

---

¹⁵ Neilson, K., *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939*, Cambridge: CUP, 2006, str. 274-5.

¹⁶ Tamtéž, str. 275.

¹⁷ Neilson, K., *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939*, Cambridge: CUP, 2006, str. 277.

¹⁸ Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 141.

ministr zahraničí lord Halifax sovětským představitelům návrh, podle něhož měl SSSR poskytnout Polsku a Rumunsku vlastní garance. Litvinov však trval na uzavření trojstranného paktu mezi Francií, Velkou Británií a SSSR.¹⁹ Příprava odpovědi na sovětskou nabídku zabrala Londýnu více než tři týdny. Jednak mnozí britští odborníci nebyli přesvědčeni o vojenské síle SSSR a také postoj Rumunska a Polska vůči dohodě s Moskvou vyvolával v Londýně obavy. Rozhodnutí Chamberlainova kabinetu urychlilo až odvolání Maxima Litvinova z komisariátu zahraničních věcí. 9. května 1939 předával britský velvyslanec v Moskvě William Seed v Kremlu odpověď již do rukou Vjačeslava Molotova, který při té příležitosti mimo jiné pronesl poznámku o možném obnovení „duchu Rapalla“.²⁰

Následná jednání však byla do značné míry ovlivněna atmosférou vzájemné nedůvěry. Zatímco se Velká Británie snažila získat bezpečnostní garance pro Polsko a Rumunsko, trval Sovětský svaz na uzavření plnohodnotné trojstranné aliance, která by mu zajistila, že nebude v budoucnu muset čelit Německu osamocen. U Chamberlaina i nadále působila obava, že uzavření paktu se Sovětským svazem vyhrotí také situaci na blízkém východě a že bude posledním krokem ve formování vojensko-politických bloků, které se záhy střetnou ve válečném konfliktu. Vypuknutí sovětsko-japonského konfliktu v průběhu května a června 1939 postavila navíc britskou vládu před nelehkou volbu mezi udržením dobrých vztahů s Japonskem a uzavřením dohody se Sovětským svazem.²¹

V průběhu června uvízla britsko-francouzsko-sovětská jednání na mrtvém bodě. Stalin nebyl ochoten k ústupkům a trval na uzavření trojstranné aliance, zatímco předsudky vůči SSSR na britské straně přetrvávaly. Zdlouhavá jednání se soustředila na oblast působnosti paktu a definici agrese, při níž může vstoupit v platnost. Definice navrhaná Sovětským svazem však byla pro britské politiky nepřijatelná, neboť by SSSR umožňovala zasáhnout *de facto* podle vlastního uvážení. Jednalo se i o možnosti tajného dodatku, který by vymezoval sféry vlivu mezi SSSR a západními demokraciemi. Zatímco Stalin se tak snažil zajistit si do budoucna kontrolu nad Pobaltím, hledala Velká Británie záruky především pro Benelux a Švýcarsko.²²

---

¹⁹ Neilson, K., *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939*, Cambridge: CUP, 2006, str. 283.

²⁰ Tamtéž, str. 289.

²¹ Tamtéž, str. 299-303.

²² Tamtéž, str. 307-309.

Dne 23. července 1939 byla diplomatická jednání mezi Velkou Británií, Francií a SSSR doplněna také o vojenské rozhovory. Britská vojenská mise vedená admirálem Reginaldem Draxem však do Moskvy dorazila až 11. srpna 1939. Je příznačné, že i nyní měla z pohledu britské generality větší váhu sovětská vojska na Dálném východě, než potenciál Moskvy efektivně pomoci Polsku v konfliktu s Německem. Beck, bez jehož spolupráce nemohla vojenská jednání dosáhnout konkrétního výsledku, nebyl ochoten vyslyšet ani výzvy Francie, ani Británie k účasti na společných vojenských jednáních se SSSR.²³ Stalin později při jednání s Ribbentropem 23. srpna 1939 hodnotil vojenskou sílu Velké Británie i působení britské vojenské mise v Moskvě veskrze negativně: „Britská armáda je slabá; britské námořnictvo si už nezasluhuje svou někdejší pověst. Anglické vzdušné síly se sice, pravda, zvětšily, jenže nemají dostatek letců. Jestliže, vzhledem k řečenému, Anglie přesto vládne světu, je to způsobeno hloupostí ostatních zemí, které se vždy daly zastrašit.“²⁴

Zatímco se britská vláda bez úspěchu snažila přimět Polsko ke změně postoje k vojenským jednáním, proměnila se situace v Moskvě k nepoznání. Ještě 3. srpna 1939 sděloval Schulenburg do Berlína: „Sovětská vláda je nyní rozhodnuta uzavřít smlouvu s Anglií a Francií, pokud splní všechna sovětská přání“.²⁵ Dne 19. srpna 1939 však byla po zdoluhavém jednání překvapivě rychle uzavřena německo-sovětská obchodní smlouva. Když britská vojenská mise opouštěla 25. srpna 1939 Moskvu, nechával si Hitler v Berlíně vyhotovit překlad britských deníků očekávaje, že ve světle uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení podá Chamberlainova vláda demisi.²⁶

---

²³ Neilson, K., *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939*, Cambridge: CUP, 2006, str. 311-312.

²⁴ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 37.

²⁵ Tamtéž, str. 24.

²⁶ Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007, str. 286.

1.3. Německé vztahy se SSSR v 30. letech 20. století a uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení 23. 8. 1939

Vývoj sovětsko-německých vztahů v 30. letech 20. století měl převážně negativní charakter. Nástup nacistů k moci v roce 1933 přinesl konec sovětsko-německé spolupráce z dob Výmarské republiky, symbolizované smlouvou z Rapalla z roku 1922 a neutralitní smlouvou z roku 1926. Zatímco Hitler se rozhodl opustit jak Společnost národů, tak odzbrojovací konferenci v Ženevě, stal se Sovětský svaz v září 1934 členem SN a v květnu 1935 podepsal spojenecké smlouvy s Francií a Československem. Poté co v roce 1936 vypukla španělská občanská válka se navíc oba státy i jejich ideologie poprvé, byť nepřímo, střetly ve válečném konfliktu.²⁷

Nová orientace zahraniční politiky Německa pod Hitlerovým vedením znamenala smrtelnou ránu také pro vojenskou spolupráci Německa a SSSR. Většina společných projektů byla v atmosféře vzájemné nedůvěry ukončena již v průběhu roku 1933.²⁸ Hitlerovo otevřené odmítnutí Versailleské smlouvy odstranilo potřebu zakrývat vojenský výzkum pod rouškou fiktivních společností jakou byla ve 20. letech například Gefu, s.r.o. Smlouva o neútočení s Polskem v roce 1934 navíc odstranila ze spolupráce německé a sovětské armády její hlavní spojující moment. Konečnou tečku za vojenskou spoluprací ozbrojených sil Německa a SSSR na sovětské straně přinesly v průběhu 30. let 20. století stalinské procesy s představiteli Rudé armády, jejichž obětí se stala také řada předních příznivců vojenské spolupráce s Německem (například maršál Tuchačevskij).²⁹

Když se v průběhu května a června 1939 začaly objevovat první náznaky o možné změně poměru mezi třetí říší a Sovětským svazem, bylo zřejmé, že se již nebude jednat o sblížení motivované zájmy ozbrojených složek, ale o pragmatické partnerství dvou totalitních režimů a jejich vůdců.³⁰

První známky zásadní proměny v sovětsko-německých vztazích začaly přicházet v průběhu jara 1939 a souvisely s postupnou proměnou politické situace v Evropě. Stalin se po zkušenostech z mnichovské konference, na níž nebyl Sovětský svaz přizván, obával obnovení mezinárodní izolace SSSR. Vyloučení Sovětského svazu z vytváření nové politické mapy střední Evropy a zjevná degradace sovětsko-

---

²⁷ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 21-25.

²⁸ Groehler, O., *Sebevražedné spolenectví: německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997, str. 53-55.

²⁹ Tamtéž, str. 67.

³⁰ Tamtéž, str. 85.

francouzského spojeneckého svazku z roku 1935 jen umocnily jeho podezření, že západní demokracie preferují dorozumění s Německem v podobě spojenectví proti Sovětskému svazu. Na jaře 1939 se proměnilo i zahraničněpolitické směřování nacistického Německa. Hitler vzdal perspektivy, že bude možné vyřešit otázku Gdaňsku stejným způsobem jako československý problém a, poté co byla po likvidaci Československa v průběhu března a dubna obnovena polská aliance s Francií a Velkou Británií, instruoval 1. dubna 1939 generála Wilhelma Keitela, aby připravil plán invaze do Polska s předpokládaným začátkem 1. září téhož roku, známý pod krycím názvem Bílý plán (*Fall Weiß*).³¹

Jak u Hitlera, tak u Stalina došlo v průběhu prvních měsíců roku 1939 ke změně rétoriky. Hitler ve svých projevech výrazně omezil útoky na komunismus i Rusko a také Stalinův projev k XVIII. sjezdu komunistické strany SSSR na počátku března 1939 byl vůči Německu vstřícný a soustředil se spíše na kritiku západních demokracií.³²

V průběhu dubna 1939 se objevily první náznaky možného obratu v zahraniční politice obou států také v rovině diplomatických vztahů. 7. dubna 1939 instruoval Ribbentrop experta ministerstva zahraničí pro východní Evropu Petra Kleista, aby se zintenzivnil svoje vztahy se sovětskými diplomatickými zástupci v Německu. Při následném neformálním rozhovoru se sovětským velvyslancem v Berlíně Alexejem Merekalovem sovětský diplomat Kleistovi naznačil, že by ideologické rozdíly mezi oběma velmocemi nemusely být překážkou společného postupu v otázkách zahraniční politiky.³³

O několik dní později 17. dubna 1939 se v podobném smyslu Merekalov vyjádřil také na setkání se státním sekretářem německého ministerstva zahraničí Ernstem von Weizsäckerem. Přestože jeho hlavním obsahem mělo být jednání o stavu sovětských objednávek zadaných ještě před vznikem protektorátu Škodovým závodům, hovořil Merekalov také o tom, že mezi Ruskem a Německem není důvod, který by bránil obnovení přátelských vztahů. Význam obou setkání sovětského velvyslance v Berlíně s představiteli německé diplomacie však nelze přeceňovat. Ribbentropova iniciativa z počátku dubna 1939 nevycházela od Hitlera a ani Merekalov nejednal na pokyn svých nadřízených.³⁴

---

³¹ Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007, str. 268.

³² Tamtéž, str. 285.

³³ Tamtéž, str. 286.

³⁴ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 69.

Nejvýznamnější událostí první poloviny roku 1939, dotýkající se poměru mezi SSSR a Německem, se stala změna na postu Lidového komisariátu zahraničí SSSR. 4. května 1939 byl po téměř devíti letech z tohoto postu odvolán Maxim Litvinov, politik s židovským původem a zastánce principu kolektivní bezpečnosti. Nahradil ho blízký Stalinův spolupracovník, předseda rady lidových komisařů Vjačeslav Molotov. Přestože jmenování Molotova doprovázela nabídka spojení s západními velmocemi, interpretoval Berlín tuto změnu jako jasný signál proměny sovětské zahraniční politiky.³⁵

Zatímco vůči předchozím náznakům zůstával Hitler chladný, na odvolání Litvinova německá zahraniční politika zareagovala. Ihned následujícího dne Německo SSSR ujistilo, že již zmíněné dodávky Škodových závodů do Sovětského svazu budou splněny podle dohody.³⁶ Několik dní po Litvinovově odvolání se Hitler v Berchtesgadenu setkal s pracovníkem německé ambasády v Moskvě Gustavem Hilgerem, který vůdci změnu na postu ministerstva zahraničí SSSR interpretoval jako důkaz Stalinovy ochoty uzavřít dohodu s Německem.³⁷

V následujících týdnech však vztahy mezi SSSR a Německem uvízly na mrtvém bodě. Na konci června 1939 byla jednání mezi sovětskými a německými diplomaty dokonce náhle úplně přerušena. Přispělo k tomu mimo jiné také uzavření smluv o neútočení mezi Německem a Lotyšskem a Estonskem na počátku června 1939.³⁸

Zásadní obrat v sovětsko-německé spolupráci nastal až v polovině července 1939. Stalin v průběhu jednání s Velkou Británií a Francií docházel k přesvědčení, že obě tyto velmoci na jeho geopolitické cíle ve východní Evropě nepřistoupí. Hitlera naopak stále více zneklidňoval blížící se plánovaný útok na Polsko. Po sérii náročných jednání se však v polovině července 1939 podařilo získat na obou stranách souhlas k obnovení jednání o sovětsko-německé hospodářské smlouvě, což odblokovalo také možnost jednání politických. Bylo stále zřejmější, že s postupujícím časem, je to Hitler, jehož zájem na urovnání diplomatických vztahů se SSSR výrazně vzrůstal, čehož si byl Stalin velice dobře vědom.³⁹

---

³⁵ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 71.

³⁶ Tamtéž, str. 142.

³⁷ Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007, str. 286-287.

³⁸ Tamtéž, str. 287.

³⁹ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 81.

Obnovení hospodářských jednání mezi Německem a SSSR oživilo i úvahy o možnosti proměny vztahů v rovině politické. 26. července 1939 jednal o této otázce Karl Schnurre se zástupci sovětského velvyslanectví v Berlíně Astachovem a Babarinem. Výsledkem těchto rozhovorů bylo memorandum určené německému ministerstvu zahraničí, ve kterém Schnurre načrtl plán tří fází procesu narovnání sovětsko-německých vztahů. Schnurre navrhoval, aby nejprve došlo k obnově hospodářských vztahů a následně k základnímu znovuoobnovení vztahů politických. „Třetí fází by bylo znovuoustavení dobrých politických vztahů nebo návrat ke stavu, jenž existoval dříve (Berlínská smlouva), anebo nové uspořádání, jež by bralo v úvahu životní zájmy obou stran. Tato třetí fáze se mně zdá uskutečnitelná, neboť v celém prostoru od Baltského moře až k Černému moři a Dálnému východu neexistují, podle mého názoru, kontroverzní problémy zahraniční politiky, které by vylučovaly takové vztahy mezi oběma zeměmi. Co víc, nehledě na veškeré rozdíly ve světovém názoru, je pro ideologii Německa, Itálie a Sovětského svazu jedna věc společná: odpor ke kapitalistickým demokraciím.“⁴⁰

Na počátku srpna 1939 zahájil Berlín v Moskvě novou vlnu diplomatické iniciativy. 5. srpna 1939 navrhl Schnurre Astachovovi, možnost uzavření tajného dodatku s politickým obsahem k jakékoli v budoucnu uzavřené hospodářské smlouvě. Přestože Molotov tento způsob jednání odmítl, naznačil, že by bylo možno po jisté přípravě o těchto problémech jednat.⁴¹ 14. srpna 1939 po další sérii jednání, při nichž Moskva zaujala vyčkávací postoj, telegrafoval Ribbentrop německému velvyslanci v Moskvě Friedrichu Schulenburgovi, aby se u Stalina pokusil získat svolení pro jeho příjezd do Moskvy. „Mezi Německem a SSSR neexistují žádné skutečné zájmové spory. Životní prostory Německa a SSSR se vzájemně dotýkají, avšak ve svých přirozených nárocích se nekříží.“⁴² I na tuto nabídku, kterou Schulenburg následujícího dne tlumočil Molotovovi, však dostal zprvu spíše vyhýbavou odpověď.⁴³

K definitivnímu rozhodnutí uzavřít s Německem pakt o neútočení došlo v Moskvě zřejmě právě ve dnech následujících po Ribbentropově nabídce přímých jednání na nejvyšší úrovni. 17. srpna 1939 obdržel Schulenburg od Molotova písemný návrh na uzavření paktu o neútočení či podpis zvláštního protokolu v rámci obnovení německo-

---

⁴⁰ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 17.

⁴¹ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 87.

⁴² Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 29.

⁴³ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 88.

sovětské smlouvy z roku 1926. Stejně tak v těchto dnech Berlín nabídl Sovětům projekt smlouvy o neútočení, která by poskytovala společnou garanci pobaltským státům a která by umožnila Sovětskému svazu zlepšit jeho vztahy s Japonskem. Molotov však měl i v tomto případě k návrhu řadu výhrad a ve shodě se Stalinem, který byl rozhodnut hrát o čas, se k myšlence přímých jednání s Ribbentropem vyjadřoval i nadále zdrženlivě.⁴⁴

Zásadní význam pro realizaci Ribbentrop-Molotovova paktu měla nakonec dvě jednání velvyslance Schulenburga s Molotovem, která proběhla v odpoledních hodinách 19. srpna 1939. Na první schůzce Molotov nejprve znovu odmítl možnost návštěvy Ribbentropa v SSSR před uzavřením konečné dohody o obsahu smlouvy a tajného dodatku. Když Schulenburg kolem třetí hodiny odpolední opouštěl Molotovovu pracovnu, zdálo se, že v postoji Kremlu k žádné výraznější změně nedošlo. Přesto byl překvapivě pozván k lidovému komisaři zahraničí znovu. Po konci první schůzky s Molotovem se přitom stěží stačil z Kremlu vrátit zpět na ambasádu. Zprávy, které mu Molotov předal nyní, se od těch předchozích snad již ani nemohly více lišit. Nejen že Molotov souhlasil s návštěvou Ribbentropa v Moskvě, předal také von Schulenburgovi aktuální sovětskou verzi návrhu paktu.⁴⁵

Přestože na tento obrat sovětského vedení nemohl Hitler reagovat jinak než výbuchem radosti, rozhodně pro něj neznamenal vítězství.⁴⁶ Stalin totiž svázal termín Ribbentropovy návštěvy v Moskvě s datem podpisu sovětsko-německé hospodářské dohody. Mezi dnem jejího uzavření a návštěvou Ribbentropa v Moskvě navíc vyžadoval zhruba týdenní rozestup, což v praxi znamenalo, že nejdřívější datum, kdy by mohla být Ribbentropovi udělena audience, připadalo na 26. či 27. srpna 1939. To však bylo pro Hitlera vzhledem k harmonogramu příprav útoku na Polsko příliš pozdě a Stalin si toho musel být velice dobře vědom.⁴⁷

V návaznosti na Stalinův vstřícný krok vydal Hitler příkaz k okamžitému podpisu hospodářské smlouvy a poté, ve stále vypjatější atmosféře zostřující se gdaňské krize, protipolské kampaně v médiích a válečných příprav, napsal Stalinovi osobní dopis, v němž vyjadřoval ochotu k rychlé formulaci dodatkového protokolu a žádal o co

---

⁴⁴ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 89.

⁴⁵ Tamtéž, str. 90.

⁴⁶ Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007, str. 296.

⁴⁷ Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 90.

nedřívější přijetí Ribbentropa v Moskvě.⁴⁸ Během následujícího dne, kdy Hitler s Ribbentropem vyčkávali Stalinovy odpovědi, dosáhlo napětí vrcholu. Většina historiků se shoduje, že Hitler byl v průběhu těchto hodin téměř na prahu nervového zhroucení. V sázce bylo mnoho. Neutralita a hospodářská pomoc Sovětského svazu při konfliktu s Polskem, konec perspektivy velké aliance vedené Velkou Británií namířené proti Německu, ochota německé generality zahájit polské tažení a v neposlední řadě i podpora německého veřejného mínění, které Hitlerovu zahraniční politiku sice podporovalo, ale po zkušenosti první světové války přijímalo perspektivu dlouhého, rozsáhlého konfliktu negativně.⁴⁹

Stalin reagoval na Hitlerovu iniciativu vstřícně a již 21. srpna 1939 proběhla tiskem oznámení o Ribbentropově cestě do SSSR. Hitlerův letecký speciál Condor s německým ministrem zahraničí na palubě přistál v Moskvě 23. srpna 1939 krátce po poledni. Po několika hodinách jednání o posledních detailech dodatkového protokolu byla smlouva, oficiálně datovaná k 23. srpnu 1939, ve dvě hodiny ráno 24. srpna 1939 podepsána.⁵⁰

Klíčovou součástí sovětsko-německého paktu o neutralitě, který mimo jiné stanovoval, že se ani jedna ze zúčastněných stran neuchýlí vůči druhé k použití síly, ani se „nezúčastní jakéhokoliv spolčování sil, jež by přímo, či nepřímo bylo namířeno proti druhé straně“, byl její tajný dodatkový protokol.⁵¹ Ten stanovoval rozhraní mezi sférami vlivu obou velmocí ve východní Evropě. V Pobaltí tvořila tuto linii severní hranice Litvy, přičemž bylo Litvě zaručeno držení Vilna. V Polsku vedla hranice zájmových sfér podél toku řek Visly, Narev a San. Otázka budoucí existence samostatného Polska byla ponechána na dalším politickém vývoji. V každém případě měla být řešena Německem a SSSR formou „přátelské dohody“. Mimo vymezení sfér vlivu na severu východní Evropy vyjádřilo v dodatku Německo také svůj „naprostý nezájem“ na rumunské Besarábii, která tvořila neoddělitelnou součást Stalinových budoucích územních požadavků.⁵²

Zprávy o výsledku jednání s Moskvou byly pro Hitlera důvodem k oslavám. Nejen že se mu podařilo předejít hrozbě vzniku trojstranného paktu Sovětského svazu s Francií a Velkou Británií, byl dokonce přesvědčen, že ztráta podpory SSSR může výrazně

---

⁴⁸ Tamtéž, str. 90.

⁴⁹ Kershaw, I., *Hitlerův mýtus*, Praha: Iris, 1992, str. 98.

⁵⁰ Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007, str. 303.

⁵¹ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 32-34.

⁵² Tamtéž, str. 32-34.

zapůsobit na ochotu Francouzů a Britů splnit slíbené garance vůči Polsku, a pomoci tak udržet krizi a následný ozbrojený konflikt na lokální úrovni. Zajištěním neutrality Sovětského svazu navíc uspokojil řadu vlivných hlasů v německé armádě, které útok na Polsko bez zajištění podpory Ruska považovaly za příliš velký hazard. Uzavření paktu přitom uvolnilo na německé straně velké napětí. Vzhledem k neutěšenému stavu jednání o sovětsko-německé obchodní smlouvě nebyla totiž zprvu jednáním politickým dáována velká naděje na úspěch a jejich neustálé protahování mohlo vážně ohrozit termín útoku na Polsko, který byl v původním plánu stanoven již na 26. srpna. Pro velení německé armády byl konec srpna posledním přijatelným termínem, kdy bylo možné „blitzkrieg“ v Polsku úspěšně zahájit a provést.⁵³

Ještě v den podpisu smlouvy o neutralitě se Ribbentrop vrátil do Berlína, kde byl přivítán jako zachránce míru. Poté co se nevyplnilo Hitlerovo očekávání a Velká Británie ani Francie neustoupily od podpory Polska, se však mírová iluze vytvářená kolem Ribbentrop-Molotovova paktu německou i sovětskou propagandou začala rozplývat. Místo toho byla v Londýně urychleně podepsána britsko-polská spojenecká smlouva a jak britský velvyslanec v Berlíně Neville Henderson, tak jeho francouzský protějšek Coloundré Hitlerovi potvrdili ochotu svých zemí dodržet závazky vůči Polsku. Hitler si sice zajistil neutralitu SSSR ale popudil partnery v Ose Itálii i Japonsko. Mussolini se k vypuknutí války s Polskem v roce 1939 postavil zprvu zdrženlivě a Japonsko dokonce v reakci na podpis Ribbentrop-Molotovova paktu na čas přerušilo s Německem diplomatická jednání.⁵⁴

Uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu otřásl veřejným míněním jak v Evropě, tak ve Spojených státech amerických. Ve Velké Británii zasadil podpis smlouvy o neútočení další těžkou ránu Chamberlainově politice appeasementu. Komentáře vyvolané proměnou mocenských vztahů ve východní Evropě svědčily jak o její vnitřní dezintegraci tak o neochotě a obavách, s níž ji již britská veřejnost přijímala. „Britská vláda věří, že je sporné otázky mezi Německem a Polskem možné urovnat jednáním. Jestliže se je však pan Hitler pokusí vyřešit násilím a setká se přitom s ozbrojeným odporem Poláků, bránících svoji nezávislost, pak bude muset čelit celé ozbrojené moci Velké Británie a Francie.“⁵⁵

---

⁵³ Bullock, A., *Hitler a Stalin: Paralelní životopisy*, Praha: KMA, 2005, str. 603-609.

⁵⁴ Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007, str. 303.

⁵⁵ *The Times*, 24. 8. 1939, str. 11.

1.4. Přehled československých vztahů s Polskem a pobaltskými státy v meziválečném období

Na počátku druhé světové války měly za sebou československé vztahy s Polskem a pobaltskými státy dvě desetiletí komplikovaného a mnohdy bouřlivého vývoje. Přestože bylo jak Československo, tak Polsko součástí francouzského spojeneckého systému, zachovávaly vůči sobě obě země poměrně chladný odstup a po celé meziválečné období nedokázaly překonat dědictví pohraničních sporů o Těšínsko a Oravu a Spiš. Ačkoliv obě strany nakonec souhlasily s vytyčením nové hraniční čáry stanovené rozhodnutím Rady velvyslanců z června 1920, zůstala například otázka polské menšiny v československé části Těšínska živým a palčivým problémem, který kalil pokusy o vzájemné dorozumění, i nadále.⁵⁶

Neutěšené zůstaly vztahy mezi oběma státy i v průběhu 30. let 20. století, na čemž se podepsalo jak zotřování politického klimatu v Evropě, tak vypuknutí světové hospodářské krize. Zejména poté co Polsko nahradilo princip kolektivní bezpečnosti, ztělesňovaný Společností národů, ve své zahraniční politice smlouvami o neútočení s Německým a Sovětským svazem a odmítlo Benešem podporovaný projekt tzv. Východního Locarna, se začaly pohledy obou zemí na politickou situaci v Evropě značně rozcházet. K vstřícnosti Prahy a československého veřejného mínění k Polsku nepřispíval ani jeho vnitropolitický vývoj, který zde již od poloviny 20. let 20. století směřoval k vytvoření autoritativní formy vlády.⁵⁷

Napětí mezi Československem a Polskem vylulo na povrch v době Mnichovské krize na podzim roku 1938 v souvislosti s otázkou polské menšiny na československém území. Podle mnichovské dohody měla být problematika polské a maďarské menšiny na území Československa projednána na nadcházejících jednáních v Praze, Varšavě a Budapešti. Polská zahraniční politika pod vedením Josefa Becka se však příliš obávala možnosti připojení Polskem nárokované části Těšínska k Německu na to, aby s harmonogramem dohodnutým v Mnichově souhlasila. Poté co československá vláda nakonec přistoupila na podmínky ultimáta, které jí 1. října 1938 předložila polská vláda, obsadila polská armáda mezi 2. a 12. říjnem 1938 východní část území československého Těšínska. Po konfliktech mezi polskou a československou armádou

---

⁵⁶ Morozov, S., *Polsko a Československo v evropských vztazích 1933-1939*, Praha: Otto, 2009, str. 9.

⁵⁷ Křen, J., *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo, 2005, str. 389.

v okolí města Čadce byla 30. listopadu 1938 Polsku přiřknuta také část slovenského území Oravy a Spiše.⁵⁸

O nevraživosti, kterou na české straně polské jednání v době Mnichova zanechalo, výmluvně vypovídá například Edvard Beneš ve svých pamětech. „Postup polské vlády vůči nám v posledních letech předmnichovských, speciálně od uzavření německo-polského paktu z ledna 1934, vyvrcholivší hanebným ultimátem z 30. září 1938, provedeným současně s německým útokem, vojenským obsazením velké části našeho Těšínska a později části severního Slovenska, neobyčejně brutální postup Beckovy soldatesky proti našim lidem na Těšínsku, otevřená polská podpora maďarských požadavků a veřejná i diplomatická Beckova kampaň pro odtržení Podkarpatské Rusi – to vše znamenalo nad jiné hlubokou ránu ve vztazích československo-polských.“⁵⁹ Ani po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se pro Beneše na polském postoji vůči Československu příliš nezměnilo a ani vlna obav a protiněmeckých nálad, kterou v Polsku konečná likvidace československého státu vyvolala, neměla na vztahy nyní již československého exilu a Polska zásadní vliv. „Ani politika fašizující Beckovy vlády proti nám se nezlepšila. Polsko ponechalo sice v tiché činnosti naše velvyslanectví ve Varšavě a konzulát v Krakově, jichž jejich přednostové nevydali Němcům, a nebránilo přechodu některých našich uprchlíků do Polska, ač byly i tehdy zprávy, že některé jejich skupiny vracely polské pohraniční orgány zpět.“⁶⁰

Až německý útok na Polsko a jeho porážka vytvořily na obou stranách předpoklady pro narovnání vzájemných vztahů a prohloubení spolupráce. Ztělesněním nových faktorů ovlivňujících československo-polské vztahy se stal projekt československo-polské konfederace, o němž začaly jednat nyní však již exilové politické reprezentace obou států v průběhu podzimu 1940.⁶¹

Vztahy Československa s pobaltskými státy nebyly po dobu meziválečného období příliš intenzivní, což bylo důsledkem geografické vzdálenosti i orientace Československa na západ. V prvních poválečných letech přetrvával v Černínském paláci názor, že existence samostatných státních útvarů na prahu Ruska před sebou nemá dlouhodobou perspektivu a nejen Beneš a Masaryk na Pobaltí nahlíželi především

---

⁵⁸ Křen, J., *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo, 2005, str. 443.

⁵⁹ Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 288.

⁶⁰ Pozn. kurzívní písmo označuje původní, v pamětech později opravenou formulaci viz. metodický komentář edice pamětí na str. 287; Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 288.

⁶¹ Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 296-297.

jako na součást širší, ruské otázky. Přestože se sovětský režim ukázal být houževnatějším, než si bylo mnoho evropských politiků zprvu ochotno připustit a nehrozil jeho bezprostřední pád, většina československé politické reprezentace stále vnímala možnost přežití centralizovaného, totalitního režimu v Rusku jako nepravděpodobnou. Začlenění pobaltských států do demokratizovaného, federativního ruského státu tak byla v Československu na počátku 20. let 20. století stále považována za reálnou.⁶² Dlouhá tradice česko-ruských vztahů, přítomnost velké, ruské, emigrantské komunity v ČSR a mnoho dalších faktorů dokázalo snadno přehlušit ty faktory ovlivňující československou zahraniční politiku, například poměr ČSR k Polsku, které by k rozvoji spolupráce Československa s pobaltskými státy mohly přispět.⁶³

I poté co Lotyšsko a Estonsko dosáhli v lednu 1921 uznání ze strany Nejvyšší spojenecké rady udržovalo ČSR své vztahy vůči těmto státům pouze v rovině uznání de facto a když se na podzim téhož roku ve Společnosti národů rozhodovalo o přijetí pobaltských států do této organizace, zdržela se československá delegace hlasování, což zde vyvolalo nemalé pobouření.⁶⁴ Vláda v Praze formálně uznala tři pobaltské republiky definitivně až v prosinci 1921.⁶⁵

Světová hospodářská krize a zostřování politické situace v průběhu 30. let 20. století již tak řídké kontakty mezi Československem a Pobaltím dále omezily. Do postojů Československa vůči pobaltským republikám se navíc začaly promítat také proměny vnitropolitického života v těchto státech. Tendence k obcházení parlamentního, demokratického systému a volání po jeho reformě, které se v průběhu hospodářské krize ve všech pobaltských republikách neustále stupňovalo, zde nyní začala umocňovat také vzrůstající popularita nacismu u příslušníků místního německého etnika. Vývoj režimů autoritativní povahy přitom zasáhl především Litvu a Estonsko, na které se československé zájmy v Pobaltí soustředily. Hraniční spory s Polskem a separatistické tendence německé menšiny v Klajpedě dělaly z Litvy přirozeného spojence Československé zahraniční politiky. Od Estonska si zase československý průmysl sliboval možnost proniknout na trhy Sovětského svazu. V Lotyšsku, které jediné si v

---

⁶² Švec, L., Československo a pobaltské státy 1918-1939, Praha: Karolinum, 2001, str. 42-49.

⁶³ Tamtéž, str. 46-48.

⁶⁴ Tamtéž, str. 65.

⁶⁵ Tamtéž, str. 69.

průběhu 2. poloviny 30. let 20. století udrželo charakter demokratického státu, byly naopak československé zájmy minimální.⁶⁶

Vzhledem k charakteru a složitosti národnostní otázky v Československu představovala pro československé veřejné mínění v meziválečném období klíčový objekt zájmu o dění v pobaltských státech problematika menšin. Tomuto tématu z řady důvodů později věnovala jistou pozornost také protektorátní propaganda v protektorátním tisku. Zejména dění týkající se německé menšiny v Pobaltí nacházelo u české veřejnosti ohlas již od konce první světové války. Pozornost českého tisku se v tomto ohledu soustředila především na tzv. Malou Litvu, oblast rozprostírající se v povodí delty Němenu, jež byla nejprve součástí státu Německých rytířů a později Pruska a jejíž etnický charakter byl převážně německý. Po uzavření míru ve Versailles Dohoda z tohoto území vydělila část na pravém břehu řeky Němen, která byla pojmenována podle centra Malé Litvy, města Klajpedy (německy Memmel), které se zde nacházelo. Nejvyšší spojenecká rada zde zřídila prozatímní protektorát pod správou komisařů jmenovaných Dohodou, který měl být zárukou zajištění jak litevských tak polských zájmů v tomto regionu.⁶⁷ Patovou situaci vyřešil až převrat v lednu 1923, kterým byla oblast Klajpedy připojena k Litvě. Přestože se jednalo o porušení Versailleské smlouvy, měly protesty dohodových mocností spíše demonstrativní charakter. Již v březnu 1923 uznala konference velvyslanců v Paříži východní hranici Litvy tak, jak ji kodifikovala řížská mírová smlouva. V květnu 1924 bylo poté připojení Klajpedy k Litvě ve formě autonomní oblasti definitivně odsouhlaseno i zástupci Dohody i Společnosti národů.⁶⁸

Klajpedská krize v 1. polovině 20. let 20. století byla sice zastíněna ve stejný čas probíhající francouzskou okupací Porúří, ale rozhodně nebyla československým tiskem úplně opomenuta. Zatímco v českém tisku byly patrné známky sympatií vůči Litevcům dané zejména společnou antipatií vůči Polsku, určoval názory německého tisku v Československu především zájem německé menšiny žijící v okolí Klajpedy, která doufala v proměnu své domoviny na svobodnou oblast pod správou SN po vzoru Gdaňsku.⁶⁹

---

⁶⁶ Švec, L., *Československo a pobaltské státy 1918-1939*, str. 211.

⁶⁷ Tamtéž, str. 125.

⁶⁸ Tamtéž, str. 126.

⁶⁹ Tamtéž, str. 127.

2. Protektorát Čechy a Morava na počátku druhé světové války

2.1. Nástin situace v Protektorátu Čechy a Morava v první polovině roku 1939

Období mezi 15. březnem 1939 a vypuknutím druhé světové války, v jehož průběhu se výše zmíněná proměna v diplomatických vztazích mezi SSSR a Německem udála, představuje v dějinách protektorátu specifickou fází. V jejím průběhu se na území pomnichovských Čech a Moravy zformoval jak nový systém správy, včetně jejího ideologického základu, tak i nové společenské a kulturní klima. Zároveň byly díky pozvolnosti zavádění nové politické ideologie do praxe uchovány ve formě autonomie alespoň drobné zbytky bývalé suverenity, které do jisté míry přispěly k například k zachování podmínek pro byť omezené pokračování české emigrace do zahraničí či zformování a nárůstu činnosti první vlny českého odboje na počátku léta 1939. I tyto, spíše již jen stíny bývalé nezávislosti, se však s postupem času stávaly stále více pouze chimérou. Přejodný charakter tohoto období dějin protektorátu výmluvně ilustruje například fakt, že až do podzimu 1939, kdy byla nahrazena novou protektorátní vlajkou, vlála na státních budovách vedle vlajky říše stále původní československá vlajka s modrým klínem.⁷⁰

Obsazení zbytku Čech, Moravy a Slezska německou armádou vyvolalo vlnu nejistoty a politické nestability. Události 15. a 16. března 1939 aktivizovaly mimo jiné také český fašismus a jeho hlavní představitele, kteří si od proměny politických poměrů slibovali možnost získání moci. Německé orgány, jejichž stanovisko určovalo budoucí podobu Čech a Moravy především, však perspektivu vlády Českého národního výboru, jež po výzvě generála Gajdy k převzetí moci z 15. března 1939 začaly budovat příznivci Vlajky a Akce národní obrody, jednoznačně odmítly.⁷¹ Hitler naopak dával přednost jednání s vládou Rudolfa Berana a prezidentem Háchou, kteří měli na rozdíl od českých fašistů dostatečný vliv k tomu, aby na území protektorátu udrželi klid a pořádek nezbytný pro jeho zapojení do politických a zejména hospodářských struktur říše. Po odvolání vojenské správy tak v čele autonomní větve protektorátní administrativy nahradila 27. dubna 1939 předchozí Beranův kabinet druhá protektorátní vláda pod předsednictvím Aloise Eliáše, která zůstala u moci až do září 1941. Klíčové posty ministerstva vnitra a ministerstva financí v ní připadly generálu četnictva Josefu Ježkovi a Josefu Kalfusovi. Post ministra školství a národní osvěty, který tak neblaze

---

⁷⁰ Gebhart J., Kuklík, J., *Velké dějiny zemí Koruny české 1938-1945, XV.a*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2006, str. 203.

⁷¹ Tamtéž, str. 205.

proslul v roce 1942, kdy připadl Emanuelu Moravcovi, zastával bývalý děkan Právnické fakulty Karlovy univerzity Jan Kapras.⁷²

Jak formování struktury autonomních orgánů protektorátu, tak také výstavba základů německé okupační správy probíhala až do podzimu 1939.⁷³ Z vojenských orgánů německé armády přešla správa na nové civilní úřady s Úřadem říšského protektora v čele až z 15. na 16. dubna 1939. Pravomoci Konstantina von Neuratha, bývalého dlouholetého německého ministra zahraničí, který byl na tento post jmenován 21. března 1939, však byly nejednoznačné a specifikovalo je až několik dodatečných prováděcích nařízení o budování okupační moci v protektorátu vydaných v období od března a září 1939.⁷⁴

Hlavním úkolem Říšského protektora bylo zajištění klidu a především hladkého přechodu protektorátního hospodářství k válečné ekonomice říše. Postupný přechod od volného tržního hospodářství k řízené ekonomice orientované na potřeby Wehrmachtu začal již v průběhu léta 1939. Mezi jeho hlavní znaky patřily mimo jiné centralizace výroby a direktivní charakter. Negativní důsledky nové hospodářské orientace se začaly projevovat již v průběhu podzimu 1939 a 1. října 1939 byla protektorátní vláda nucena zavést přidělový systém na potraviny.⁷⁵ V souvislosti s vytvářením nových antisemitských nařízení, jež následovala krátce po vyhlášení protektorátu, zahájily orgány nové okupační správy také proces arizace židovského majetku.⁷⁶

Obsazení Česko-Slovenska německou armádou vyvolalo zmatek a překvapení nejen ve světě, ale i u československé veřejnosti samotné. Většina předpokládala, nebo v to alespoň doufala, že ústupky odsouhlasené mnichovskou konferencí budou pro Hitlera dostačující. O to větší bylo v březnu 1939 rozhořčení a odmítnutí jak u české, tak světové veřejnosti. Vztahy mezi obyvatelstvem protektorátu a okupační správou se začaly vyhrcovat již v průběhu prvních dnů a týdnů jeho existence. Projevy odporu zahrnovaly jak projevy nesouhlasu a odmítání německé propagandy v biografech, kde musela být zavedena nová funkce zvláštního dozorce, tak zvýšený důraz na národní cítění a hrdost. V červnu 1939 protektorátní vláda zakázala zpěv národních písní na veřejných místech a omezit se pokusila i projevy přízně obecenstva v českých divadlech. Nejvýznamnější národní manifestací v tomto období se stal 6. května 1939

---

⁷² Tamtéž, str. 222.

⁷³ Maršálek, P., *Protektorát Čechy a Morava*, Praha: Karolinum, 2002, str. 49.

⁷⁴ Maršálek, P., *Protektorát Čechy a Morava*, Praha: Karolinum, 2002, str. 48.

⁷⁵ Gebhart J., Kuklík, J., *Velké dějiny země Koruny české 1938-1945, XV.a*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2006, str. 237.

⁷⁶ Tamtéž, str.193.

převoz ostatků Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy a jejich slavnostní uložení na Slavíně ⁷⁷

Na pozadí všeobecného odmítnutí německé okupace se začaly v protektorátu formovat také první odbojové organizace. V květnu 1939 vyšlo první číslo odbojového časopisu *V Boj* a na podzim 1939 vycházelo již toto periodikum pravidelně v nákladu až čtyř tisíc vydání.⁷⁸ V průběhu jara a léta 1939 se také dále organizovala jak Obrana národa, tak Petiční výbor věrni zůstaneme a Politické ústředí. Až do srpna 1939 mělo na odbojové činnosti v protektorátu podíl také I. ilegální vedení KSČ.

Likvidace posledních zbytků nezávislého československého státu, okupace německou armádou a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava vytvořila v protektorátní společnosti poněkud paradoxní situaci. S vyhrocující se mezinárodní situací a zostřující se propagandistickou kampaní proti Polsku bylo zřejmé, že vypuknutí války je pouze otázkou času. Přestože její vidina vyvolávala u obyvatelstva přirozené obavy, představovala také jediný prostředek, pomocí něhož bylo možné dosáhnout proměny politických poměrů a obnovení samostatného Československa. Mnozí obyvatelé protektorátu k ní tak vzhlíželi se značnými nadějemi. Na začátek války a brzký pád nacistického Německa se připravovala především Obrana národa, která pro tuto možnost připravovala plán všeobecného povstání.⁷⁹

---

⁷⁷ Gebhart J., Kuklík, J., *Velké dějiny zemí Koruny české 1938-1945, XV.a*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2006, str. 243.

⁷⁸ Tamtéž, str. 251.

⁷⁹ Tamtéž, str. 299.

2.2. Český legální tisk v protektorátu na počátku druhé světové války

V průběhu druhé poloviny roku 1939 se systém kontroly českého legálního tisku v Protektorátu stále ještě vyvíjel. Na počátku druhé světové války však za sebou česká žurnalistika měla již téměř rok obtížného a velmi kontroverzního vývoje. První závažné změny zasáhly československá média v průběhu Mnichovské krize a následně v době trvání Česko-Slovenské republiky. V návaznosti na další opatření, jež měla připravit republiku na válku, ustavila 26. září 1938 vláda generála Syrového také Ústřední cenzurní komisi, podřízenou ministerstvu vnitra, v jehož čele stál bývalý předseda úřednických vlád z let 1920 a 1926 Jan Černý. S odstoupením pohraničí došla také revize struktura českého tisku. Některá periodika byla zrušena, sloučena nebo jednoduše zbankrotovala.⁸⁰ Nejtíživěji dopadl vývoj v druhé polovině roku 1938 na komunistický tisk, který byl spolu s celou komunistickou stranou postaven mimo zákon.⁸¹

Druhá vlna regulačních opatření následovala bezprostředně po březnové okupaci zbytků Československa. Hlavním nástrojem kontroly tisku, spadajícím do kompetence autonomních orgánů protektorátu, se stala nově zřízená Ústřední dozorčí tisková služba tiskového odboru předsednictva ministerské rady, v jehož čele stál až do srpna 1939 bývalý politický redaktor ČTK Zdeněk Schmoranz.⁸²

Cenzura v protektorátu začala zasahovat stále hlouběji do běžného denního běhu redakce. Úředníci Schmoranzova úřadu ji nyní prováděli přímo v redakcích či budovách vydavatelství. Koncem března byl tiskovým odborem schválen nový soubor instrukcí pro redaktory a šéfredaktory novin nazvaný Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku.⁸³

Zvýšená kontrola médií se dotýkala také práce tiskových kanceláří, které začaly pouze předávat zprávy jim dodané z DNB (Deutsches Nachrichtenbüro). Kontrolována byla jak činnost ČTK, tak aktivity menších tiskových kanceláří jako například Centropress.⁸⁴ V prvních dnech protektorátu zde navíc začala pod vedení Dr. Pffia a Dr. Brasse působit rovněž tzv. PZ (Prager Zeitungsdienst), mobilní propagační četa německé armády fungující jako malá tisková kancelář.⁸⁵

---

⁸⁰ Blodigová, A. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého tisku v letech 1939-1945*, Praha: Matfyzpress, 2007, str. 6.

⁸¹ Beránková, M. a kol., *Dějiny žurnalistiky III (1918-1944)*, Praha: Novinář, 1988, str. 210.

⁸² Blodigová, A. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého tisku v letech 1939-1945*, str. 6.

⁸³ Gebhart, J. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha: Karolinum, 2010, str. 105.

⁸⁴ Beránková, M. a kol., *Dějiny žurnalistiky III (1918-1944)*, str. 210.

⁸⁵ Beránková, M. a kol., *Dějiny žurnalistiky III (1918-1944)*, str. 245.

Proces centralizace kontroly a regulace protektorátního tisku sílil. Začala rovněž postupná arizace žurnalistické profese. Po ustavení Národního souručenství začaly být všechny české deníky a další periodika vycházející v protektorátu vydávána pod jeho hlavičkou. Ustavující schůzí Národního svazu novinářů 11. června 1939 bylo také úspěšně završeno dlouhodobé snažení o vytvoření sjednocené novinářské profesní komory.⁸⁶

Záležitostmi tisku se v protektorátní správě zabývala především tzv. skupina Tisk kulturně-politického oddělení Úradu říšského protektora, do jehož čela byl jmenován důstojník SS Wolfgang Wolfram von Wolmar. Ten koordinoval působení českého legálního tisku mimo jiné pomocí pravidelných tiskových konferencí, navštěvovaných úzkým kruhem šéfredaktorů nejvýznamnějších českých deníků, pro něž se vžilo označení „Pressklub“ a jež se scházely v bývalém sídle Syndikátu československých spisovatelů v Opletalově ulici, kde již v prvních dnech protektorátu v čísle pět sídlila provizorní služebna říšského tiskového úradu.⁸⁷ Závazných porad se účastnili například budoucí aktéři tzv. chlebičkové aféry Emanuel Vajtauer či Karel Lažnovský, působící v Českém slovu. Mezi další aktivistické novináře patřili například Vladimír Krychtálek za deník A-Zet či Karel Werner v Expresu a Pražském listu.⁸⁸

S blížícím se plánovaným začátkem německého útoku na Polsko se začal tlak na kontrolu a unifikaci protektorátních médií stupňovat. V polovině srpna 1939 byl zastaven přístup ČTK ke zprávám zahraničních tiskových agentur a v tisku musely být povinně zveřejňovány zprávy vydávané velením Wehrmachtu. V cenzuře byla zakázána bílá místa. Paradoxní je, že legitimitu těmto opatřením dodávala i ustanovení zákona č. 131/1936 o obraně republiky, jež omezování svobody tisku umožňovala a jehož platnost byla Konstantinem von Neurathem v červnu 1939 prodloužena.⁸⁹ Nejtěžší ranou pro fungování českého tisku se však stal zásah Gestapa proti skupině tiskových referentů ČTK označované jako „Schmoranzova skupina“, jež spolupracovala s domácím i zahraničním odbojem a předávala jim zprávy o podobě německé vojenské přítomnosti v protektorátu. Zatčen byl jak Zdeněk Schmoranz a několik jeho kolegů, tak září 1939 jeho nástupce Arnošt Bareš.⁹⁰

---

⁸⁶ Gebhart, J. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, str. 105.

⁸⁷ Beránková, M. a kol., *Dějiny žurnalistiky III (1918-1944)*, str. 236.

⁸⁸ Stejskal, J., *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948*, Praha: Triton, 2008, str. 279.

⁸⁹ Gebhart, J. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, str. 105.

⁹⁰ Stejskal, J., *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948*, Praha: Triton, str. 279.

Situaci v českém legálním tisku na přelomu léta a podzimu 1939, nyní již podřízeného nejen civilní, ale i vojenské cenzuře ilustrují například stížnosti šéfredaktorů některých českých deníků. Šéfredaktor Národní politiky Václav Crha například žádal o opětovné uvolnění používání citací z říšskoněmeckého tisku, neboť i ty byly nově podrobeny schválení kontrolních orgánů. Jednání cenzury někdy nabývalo až komických rozměrů, které svědčí o tom, že ani držitelé cenzurních úřadů nebyli prosti obav z možných následků své práce. „Nepropustil vtip s obrázkem chlapečka, který si říká: ‚Jsem osamělý, radši bych chtěl být dvěma pejsky, abych si mohl sám se sebou hrát‘, poněvadž prý Německo je osamělé. Vůbec žádá, aby cenzoři normálně mysleli.”⁹¹

---

⁹¹ Porada šéfredaktorů denního tisku 13. října 1939, in: Gebhart, J. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, str. 108.

3. Ohlas Ribbentrop-Molotovova paktu v českém legálním tisku v Protektorátu Čechy a Morava

3.1 Krize jednání o velké koalici a její reflexe v českém protektorátním tisku

Dne 23. srpna 1939, v den podpisu Ribbentrop-Molotovova paktu, obdržel předseda protektorátní vlády Alois Eliáš dopis, jehož autorem nebyl nikdo jiný než státní tajemník Úřadu říšského protektora. Karl Herman Frank si v něm stěžoval na nárůst protiněmeckých nálad. Varoval rovněž před zavíráním očí v případech sabotáží. „Sabotáže všeho druhu, které by zabraňovaly či narušovaly normální chod veřejného života, zejména hospodářství protektorátu, budou pokládány za protiríšskou činnost a budou mnou s nejtříšší přísností pronásledovány a trestány.“⁹²

Zatímco v prvních týdnech existence okupačního režimu ovlivňoval postoje českého obyvatelstva protektorátu pocit určitého provizoria, vzbuzující naděje na brzkou revizi poměrů, převládl v průběhu dubna a května 1939 pocit, že protektorátní uspořádání zůstane s velkou pravděpodobností realitou na neurčito. Rostoucí nesouhlas s německou okupací se začal na veřejnosti projevovat zejména v průběhu května 1939, a to i přes řadu omezení občanských svobod nařízených protektorátní správou. Proměnu převládajících nálad českého obyvatelstva protektorátu zachytil v květnu 1939 například A. Pešl ve zprávě pro československý exil: „Se vzrůstajícím napětím mezinárodním a stále více se jevícím odporem českého lidu proti násilné německé okupaci českých zemí roste napětí mezi českou vládou a Protektorátem. Na jedné straně stojí protektorát formálně reprezentovaný šl. Neurathem, politicky však dirigovaný stát. tajemníkem K. H. Frankem a Němci ze Sudet, kteří nenávidí vše české a dívají se na Čechy s nenávistí a despektem. Na druhé straně stojí česká vláda s úřednickým kabinetem a pres. Háchou v čele, a jako náhražkový parlament Národní souručenství. ... A nyní jsme svědky zajímavého procesu. Zatím co říšskoněmecké úřady s počátku Národní souručenství podporovaly a dokonce i propagovaly..., obrací se nyní říšskoněmecké úřady ostře proti N. S.“⁹³ O necelý týden později Pešl sděloval: „Sebevědomí našich lidí skutečně se tak

---

⁹² Otáhlavá, L., Červinková, M., ed., *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, Praha: ČSAV, 1966, str. 445.

⁹³ Zajímavý je přitom například i fakt, že A. Pešl rozlišoval mezi „českou vládou“ a „protektorátem“. Zpráva o situaci v protektorátu exilové reprezentaci od A. Pešla (21.-28. 5. 1939), in: Otáhlavá, L., Červinková, M., ed., *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, Praha: ČSAV, 1966, str. 433.

vystupňovalo, že někteří naši lidé se začínají obávat, aby to tu či onde nevybuchlo nevčas.“⁹⁴

Všeobecná nejistota vyvolaná nárůstem napětí v mezinárodních vztazích a očekáváním brzkého vypuknutí válečného konfliktu podněcovala v protektorátu také úvahy o budoucím vývoji situace na mezinárodní scéně a jejím možném dopadu na situaci v Čechách a na Moravě. Tato diskuse však probíhala mimo stránky legálního denního tisku, který reflektoval pouze oficiální a cenzurou schválená stanoviska protektorátních úřadů a říšského tisku. Většina z těchto „zaručených“ zpráv, které kolovaly mezi obyvatelstvem protektorátu měla charakter jednoznačných fám, jež však příznačně ilustrují postoje nejen českého obyvatelstva v protektorátu, ale i německé okupační moci. „Mimochodem, vynořují se tu i pověsti o nabídce Německa – dnes se slyšelo, že jde o nabídku Polsku - vykliditi Protektorát a obě poslední pásma, jestliže se odřeknou západní velmoci a Polsko paktu s Ruskem.“⁹⁵

První náznaky možného německého sblížení se Sovětským svazem se v protektorátním tisku začaly objevovat v červenci 1939 ve vypjaté atmosféře vyhrocující se polské krize a kolabujících britsko-francouzsko-sovětských jednání. Na počátku července přinesla například Národní práce zprávy o „moskevské sprše“, kterou připravil Západu a jeho nadějím na uzavření aliance se Sověty projev Andreje Ždanova.⁹⁶ Tyto náznaky však prozatím zůstávaly v pozadí ostré propagandistické kampaně, již protektorátní tisk v souladu s říšskými pokyny vedl proti Polsku a Velké Británii, které především byla přiřčena role hlavního nepřítele Německa a válečného štváče.

Postoje protektorátního tisku k Sovětskému svazu se po většinu července 1939 odvíjely především od průběhu trojstranných jednání mezi SSSR, Velkou Británií a Francií a od napjatých vztahů Moskvy s Japonskem. Moskevská jednání o velké alianci mezi Velkou Británií, Francií a Sovětským svazem představovala jedno z hlavních zahraničněpolitických témat, kterými se tisk v Protektorátu Čechy a Morava zabýval. Neshody mezi potenciálními spojenci a přetrvávající atmosféra nedůvěry nabízely německé i protektorátní propagandě dostatek námětů. Z postojů protektorátního tisku bylo zřejmé, že se německá propaganda nejprve snažila tato jednání využít spíše k

---

⁹⁴ Zpráva o situaci v protektorátu exilové reprezentaci od A. Pešla (6. 6. 1939), in: Otáhlková, L., Červinková, M., ed., *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, Praha: ČSAV, 1966, str. 439.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ *Národní práce*, 1.7. 1939, str. 1.

utužení aliance s Japonskem, než aby se soustředila na zdůrazňování sporů mezi jednajícími stranami.⁹⁷ S vyostřujícím se konfliktem v otázce Gdaňsku a přetrvávající podporou západních velmocí Polsku však zájem Německa na ztroskotání těchto rozhovorů rapidně vzrůstal.⁹⁸

Německá propagandistická kampaň však zůstávala i v otázce moskevských jednání zaměřena primárně proti Velké Británii. Mnohá hodnocení participace Sovětského svazu na rozhovorech s západními demokraciemi, jež se v protektorátním tisku průběžně objevovala, zůstávala v zásadě střízlivá a byla prosta jakéhokoli ideologického aspektu. Podstatu problému jednání o velké alianci takto vystihl například jeden z redaktorů Českého slova publikující pod pseudonymem š. „S jedné strany je téma skutečně velmi komplikované, obsáhlé a neobyčejně závažné, na druhé straně není jisto, zda netrvá dále úmysl Sovětů, jednání tak dlouho protahovati, až pro Rusko dozraje doba ještě líp.“⁹⁹

Stagnace a protahování jednání diplomatických misí v Moskvě se odrážely i v určité monotónnosti zpravodajství o nich v protektorátním tisku. Ten se, vzhledem k tomu, že vyústění vyjednávání zůstávalo v nedohlednu, soustředil na projevy a veřejná prohlášení představitelů jednajících stran, které využíval k útokům na Velkou Británii a ke kritice Versailleského systému. Vyslání britské a francouzské vojenské mise do Moskvy na konci července 1939 sice na určitou dobu vyvolalo zdání pokroku, jež bylo reflektováno i protektorátním tiskem. Velmi rychle se však ukázalo, že průběh vojenských jednání nebude od těch politických odlišovat.

---

⁹⁷ *České slovo*, 8. 7. 1939, str. 1.

⁹⁸ *České slovo*, 11. 7. 1939, str. 1.

⁹⁹ *České slovo*, 13. 8. 1939, str. 1.

3.2. Sovětsko-japonský konflikt na Dálném východě a jeho význam pro vnímání velmocenských vztahů v Evropě v protektorátním tisku v předvečer druhé světové války

Potyčky mezi sovětskými a mongolskými vojsky na jedné straně a japonskou mandžuskou armádou na straně druhé probíhaly na mongolsko-mandžuských hranicích již od poloviny května 1939. Na počátku srpna 1939 však tyto šarvátky přerostly v regulérní válku císařského Japonska se Sovětským svazem. Vzhledem k tomu, že Japonsko zůstávalo členem Paktu proti Kominterně, a tedy jedním z oficiálních německých spojenců, zabýval se tímto tématem protektorátní tisk velmi obezřetně. Zdržoval se povětšinou jakýchkoli hodnotících komentářů a soustředil se na oznamování některých dílčích japonských úspěchů v bojích s Rudou armádou.¹⁰⁰

Zprávy o konfliktu mezi Japonskem a SSSR zůstávaly v protektorátu spíše v oblasti úvah a diskuzí, neboť ani japonsko-sovětské vztahy, ani problematika Mongolska zde nebyla příliš známa, a některé deníky přímo připouštěly, že i to málo zpráv o průběhu bojů, které mají k dispozici, je přinejlepším zmatené.¹⁰¹ Například *České slovo* se rozhodlo uveřejnit v této souvislosti poměrně rozsáhlý článek o Mongolsku, které bylo chápáno především jako nárazníkový stát SSSR. „Do roku 1921 bylo Vnější Mongolsko provincií Číny a od té doby správu země převzala mongolská vláda. Rusové pak ‚nabídlí‘ finanční a hospodářskou pomoc novému státu dříve, než se tu objevili Američané. ... Nynější správní zřízení odpovídá s místními odchylkami sovětské soustavě.“¹⁰² „Mongol nemá nikdy naspěch; řídí se příslovím: dobří lidé nemají nikdy naspěch!“¹⁰³

Důvod náhlého zájmu českého čtenářského publika o dění ve vzdáleném Mongolsku je nasnadě. Dálnovýchodní krize totiž mohla mít závažný dopad na moskevská jednání o velké alianci, a tím i na politický vývoj ve střední Evropě. Na tom se v protektorátu shodovaly deníky v celé šíři politického spektra od *Českého slova* až po *Vlajku*. *České slovo* na počátku července 1939 mohlo vypuknutí bojů mezi Rudou armádou a japonskými vojsky v Mongolsku, která ve výsledku pouze posílila nedůvěru mezi Sověty a západními velmocemi, celkem věrohodně označit za „studanou dálnovýchodní sprchu“ pro trojstranná jednání.¹⁰⁴

---

¹⁰⁰ *České slovo*, 4. 7. 1939, str. 1.

¹⁰¹ *České slovo*, 4. 7. 1939, str. 2.

¹⁰² *České slovo*, 11. 7. 1939, str. 3.

¹⁰³ *České slovo*, 11. 7. 1939, str. 3.

¹⁰⁴ *České slovo*, 1. 7. 1939, str. 1.

Boje, které vyvrcholily právě ve dnech uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu bitvou na řece Chalchyn a byly ukončeny až 16. září 1939 podle uvažování redaktorů tohoto deníku, mohl vést k uzavření japonsko-britské aliance, a výrazně tak ovlivnit průběh moskevských jednání.¹⁰⁵ Kolaps vztahů mezi SSSR a Japonskem mohl snadno vyústit v definitivní odchod Velké Británie z dlouhodobě stagnujících moskevských jednání, neboť bylo nanejvýš nepravděpodobné, že by Impérium poskytlo Moskvě, pokud by je vyžadovala, bezpečnostní záruky i proti Japonsku.

Na stránkách většiny britských a francouzských deníků se sovětské politice na Dálném východě dostalo kritického ohlasu. Ve Francii byly kroky SSSR v Mongolsku vnímány jen jako další nástroj Moskvy k „vydírání“ západních demokracií, čehož v propagandě využíval také český tisk v protektorátu.¹⁰⁶ Ve skutečnosti však byl význam událostí na Dálném východě do značné míry dvojznačný. Japonská agrese v Číně ohrožovala zájmy Britského impéria naprosto stejně jako zájmy SSSR a vypuknutí války mezi Ruskem a Japonskem mohlo mít na vztahy mezi Moskvou a Londýnem za určitých podmínek i pozitivní dopad.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ *Vlajka*, 23. 8. 1939, str. 2.

¹⁰⁶ *České slovo*, 1. 7. 1939, str. 1.

¹⁰⁷ *České slovo*, 11. 7. 1939, str. 2.

3.3. Obnovení německo-sovětských jednání o hospodářské spolupráci a jejich odraz v protektorátním tisku

Závažněji se protektorátní tisk začal možnostmi normalizace německých vztahů se Sovětským svazem zaobírat až na přelomu července a srpna 1939 v souvislosti s pokračováním německo-ruských hospodářských jednání a rostoucí hrozbou britské hospodářské blokády. Přestože byla jednání v tisku stále hodnocena jako jednoznačně nepolitického rázu, představovalo uzavření hospodářské dohody mezi Sovětským svazem a Německem 21. srpna 1939 zcela zásadní průlom ve vztazích Moskvy a Berlína.¹⁰⁸

Ačkoliv protektorátní tisk přijal zprávy o uzavření obchodní dohody příznivě, vyvolal náhlý obrat jednání u protektorátní veřejnosti překvapení. To ještě umocnily spekulace, že by se zlepšení německo-sovětských vztahů nemuselo omezit pouze na oblast hospodářské spolupráce, které se v těchto dnech v protektorátu rovněž objevovaly.¹⁰⁹ „Lze rozhodně konstatovati, že by nebylo možno vésti takové jednání, kdyby oba partneři se domnívali, že blízká doba, mohla by přinést otřesy, jež by mohly rušit obnovení hospodářských styků na širším základě.“¹¹⁰

Obnovení hospodářských jednání mezi SSSR a Německem 21. července 1939 přispělo k tomu, že se postoje protektorátního tisku vůči Sovětskému svazu se začaly postupně proměňovat. Nová realita se odrazila například i na prezentaci konfliktu mezi SSSR a Japonskem na Dálném východě. V den obnovení jednání o německo-sovětské hospodářské smlouvě uveřejnil například deník *České slovo* článek, který ujišťoval čtenáře o odhodlání Japonska provést „přestavbu východu“. Nově však text článku upozorňoval, že japonské plány hrozí spíše konfliktem se Spojenými státy americkými než se SSSR.¹¹¹ Krátce nato začaly některé protektorátní deníky využívat ruské zájmy na východě zcela otevřeně jako prostředek vytváření nového mediálního obrazu SSSR, o jehož hlavní politické orientaci se nyní tvrdilo, že směřuje na Dálný východ a je zaměřena na kolonizaci Sibíře. „To vše otevřelo pro kolonizaci plánovanou, kterou počala ruská vláda těsně před začátkem války a kterou s veškerou vervou provádějí nynější sovětské úřady.“¹¹² Na přelomu července a srpna 1939 se pak v protektorátním tisku začaly objevovat i případy záměrného zlehčování sovětsko-japonského konfliktu.

---

¹⁰⁸ *Národní práce*, 26. 7. 1939, str. 1.

¹⁰⁹ *Venkov*, 21. 8. 1939, str. 1.

¹¹⁰ *České slovo*, 26.7.1939, str. 1.

¹¹¹ *České slovo*, 21.7.1939, str. 1.

¹¹² *České slovo*, 3.8.1939, str. 2.

„Spolehliví pozorovatelé jsou toho názoru, že ani Moskva, ani Tokio si podobný konflikt takového rozsahu nepřejí a že tedy pohraniční boje nemají větší význam.“¹¹³

Zajímavé postavení zaujala v těchto dnech otázka Sovětského svazu i v člancích poněkud jiného zaměření. Na přelomu července a srpna 1939 proběhlo v souvislosti s výročím zavraždění arcivévody Ferdinanda v Sarajevu stránkami protektorátního tisku několik článků věnujících se problematice vypuknutí první světové války. Účelové interpretace vzniku první světové války v roce 1914 představovaly zřejmou analogii k situaci, v níž se svět nacházel o čtvrtstoletí později. Za příklad může posloužit například A. Donáta v deníku *České slovo*. Ten v souladu s protibritským zaměřením protektorátní propagandy z jejího vypuknutí vinil Velkou Británii. Zatímco se, podle Donátovy verze, Rakousko-Uhersko i Německo pokoušely počínající konflikt lokalizovat, pracovala Británie na jeho rozšíření a přispěla k tomu, že se ruskému carovi nepodařilo odolat tlaku části armády volající po vyhlášení mobilizace, jež se stala nejprve prvním článkem evropského válečného řetězu a nakonec i osudovým faktorem, který donutil německou armádu k boji na dvou frontách, čímž zabránil německému vítězství.¹¹⁴

---

¹¹³ *České slovo*, 30.7. str.3.

¹¹⁴ *České slovo*, 2.8.1939, str. 1.

3.4. Sovětsko-německý pakt o neútočení a jeho ohlas na stránkách českého legálního tisku v Protektorátu Čechy a Morava

V klíčových dnech 19.-21. srpna 1939, jež bezprostředně předcházely podpisu Ribbentrop-Molotovova paktu, zahraničně-politické zpravodajství protektorátního tisku překvapivě utichlo. Na stránkách deníků, jakým bylo například *České slovo*, nebylo ani náznaku nebo spekulací o možnosti zásadního obratu v mezinárodních vztazích, které ještě před několika dny doprovázely obnovení hospodářských rozhovorů mezi říší a SSSR. Jednání hraběte Schulenburga v Moskvě, Hitlerův dopis Stalinovi a další zásadní událost, jež se v těchto dnech udály, byly drženy v naprostém utajení.

Ranní vydání protektorátních novin v úterý 22. srpna 1939 však přineslo dramatický obrat. Titulní stránky snad každého deníku informovaly o nové dohodě říše se Sovětským svazem týkající se podpisu paktu o neútočení. Zprávy o obratu ve vztazích mezi Německem a SSSR odrážely Stalinův souhlas s návštěvou Ribbentropa v Moskvě z předchozího dne, který Hitler považoval za *de facto* souhlas s uzavřením paktu. Protektorátní tisk se tak, stejně jako oficiální tisková agentura třetí říše DNB (Deutsche Nachrichtenbüro), vyjadřoval v tom smyslu, že říšský ministr zahraničí nejede do Moskvy vyjednávat, ale jednání zakončit.¹¹⁵ V Berlíně mezitím, poněkud symbolicky, pokračovaly přípravy velkolepých oslav německého vítězství nad Ruskem v bitvě u Tannenbergu, které však byly nakonec odvolány; podle oficiální verze vzhledem k počátku války.¹¹⁶

Ribbentropova státní návštěva v SSSR se stala v následujících dnech mediálním tématem číslo jedna. Protektorátní noviny cestu „šl. Ribbentropa“ podrobně mapovaly, a to včetně krátké zastávky, již říšský ministr zahraničí učinil v Královci. Detailní pozornost byla věnována mimo jiné i technickému zajištění cesty. Ribbentrop letěl do Moskvy ve výkvětu tehdejšího německého inženýrství, Hitlerově soukromém letounu Condor. Stejně tak málokterý list opomenul poznamenat, že byl Ribbentrop na moskevském letišti vyzvednut automobilem značky Packard a, poněkud ironicky, ubytován v budově bývalého rakouského velvyslanectví, v těsném sousedství domu, kde stále pobývala britská vojenská delegace.¹¹⁷

O podpisu paktu o neútočení mezi Sovětským svazem a Německem byla veřejnost v Protektorátu Čechy a Morava informována 24. srpna 1939 v ranním tisku. V tento den

---

¹¹⁵ *České slovo*, 22. 8. 1939, str. 1.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ *České slovo*, 24. 8. 1939, str. 1.

text smlouvy předčítán rovněž v rozhlasovém vysílání.¹¹⁸ Zprávy o úspěšném završení dohody mezi Stalinem a Hitlerem vyvolaly u českého obyvatelstva protektorátu bouřlivou reakci. Nejen že do značné míry bořily mýtus o přátelství Sovětského svazu, který se v Československu vytvořil v průběhu 2. poloviny 30 let především v souvislosti s projektem východního Locarna a mnichovskou konferencí. Anulovaly také byť již jen formální závazky, jež spojovaly Sověty s Francií, a neznamenal tak nic jiného než definitivní krach jednání o velké alianci.

Obrat v sovětské zahraniční politice byl českým obyvatelstvem protektorátu přijat obzvláště citlivě mimo jiné i proto, že neznamenal nic jiného než faktický konec nadějí na dohlednou proměnu poměrů v českých zemích. Česká veřejnost se také obávala, že mezinárodní posílení Hitlerova režimu povede k omezení autonomie protektorátu a vyhrocení okupační politiky a vyústí v novou vlnu germanizace.¹¹⁹

Tisková propaganda jak v protektorátu, tak v říši samotné okamžitě začala využívat úspěchů německé zahraniční politiky v SSSR k legitimizaci pobřežnového uspořádání na území bývalého Československa. K charakteristice celkového obrazu může posloužit například rozbor ohlasu sovětsko-německého sblížení, jenž vyšel nejprve ve Frankfurter Zeitung a následně byl přetištěn v deníku A-Zet. Podle něj přijímala česká veřejnost politiku říše s porozuměním a podporovala ji. Důvodem jí k tomu bylo především obsazení Těšínska v době mnichovské krize a následné násilnosti v Záolší. S ohledem na osud Polska, jak článek dále pokračoval, se tedy Háchova politika z března 1939 se nyní musela jevit jednoznačně jako správná.¹²⁰ Vznik Protektorátu Čechy a Morava, podle mínění autora, již nikdo nemohl považovat za nepřirozený a dočasný. Protektorát byl nově prezentován jako: „...etapa dějinného procesu, jenž nyní přesahuje prostor českého národa.“¹²¹ „To nad čím se dříve mohlo truchlit jako nad národním neštěstím, jeví se dnes článkem neodolatelné dějinné logiky, jež nutí k uznání.“¹²²

V případě některých deníků poskytlo uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení také nový prostředek k útokům na liberální, demokratickou společnost meziválečného Československa a jejích představitelů. Na ně především cílila například kritika fašistické Vlajky. Úvahy o tom, zda není diplomatické vítězství Hitlera v Moskvě také

---

¹¹⁸ Venkov, 25. 8. 1939, str. 1.

¹¹⁹ Feierabend, L., *Politické vzpomínky I.*, Praha: 1994, str. 209.

¹²⁰ A-Zet, 14. 9. 1939, str. 2.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž.

dokladem vítězství nedemokratického řízení státu nad pomalými procedurami pluralitní demokracie, se však objevovaly i na stránkách deníků jako *České slovo*.¹²³

Na stránkách *Vlajky* byly v souvislosti s uzavřením sovětsko-německého paktu o neútočení citovány například některé výroky prvorepublikových politiků, které vytrženy z kontextu současný vývoj předjímalý. „Pokud jde o polský koridor, lze říci docela určitě, že Německo se nesmíří nikdy s dnešním stavem věcí, kterým je Východopruská země oddělena od Německé říše.“¹²⁴ Reakce *Vlajky* na události 22.-24. srpna 1939 je přitom o to zajímavější, že ve dnech uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu a vypuknutí druhé světové války vyústily dlouhodobé rozepře mezi Janem Rysem-Rozsévačem, šéfredaktorem deníku a dlouholetým vůdcem hnutí, a ostatními členy vedení v otevřenou roztržku mezi hnutím a redakcí stejnojmenného periodika, které i nadále řídil Rys-Rozsévač.¹²⁵

O dopadu „strašné pumy“, jež, jak citoval deník *Národní práce* z reakcí západního tisku, „vybuchla na diplomatické frontě“, svědčí například jedovatý komentář fašistické *Vlajky*.¹²⁶ „Úterní ráno zastihlo pražský život plný nezvyklého ruchu. Zpráva o zahraničním obratu Rusko-Německo vzala mnoha lidem chuť na snídani a náladu.“¹²⁷ *České slovo* citovalo zprávu pražského dopisovatele jednoho z německých deníků informující o tom, že: „Noviny, které krátce před půlnocí přinášely zprávu o paktu, byly prodavačům přímo rvány z rukou.“¹²⁸

Přes snahu německé okupační správy však přijala většina českého legálního tisku v protektorátu uzavření sovětsko-německého paktu s opatrností. Denní tisk většinou pouze přetištěval uveřejněné dokumenty a zprávy tiskových agentur, aniž by je doplnil o komentáře hodnotící povahy. Ty byly nahrazovány buď vhodnou formulací titulku, nebo pomocí citací ohlasů ze zahraničního tisku. Na tuto praxi si stěžovali nejen odpovědní představitelé okupační zprávy, ale i některé aktivistické komentáře denního tisku. „Český tisk přinesl jen ojedinělé vlastní posudky a rozborů, omezil se více jen na

---

¹²³ *České slovo*, 25.8.1939, str. 1.

¹²⁴ Citace výroku T. G. Masaryka pro anglický časopis *Saturday Revue* z roku 1930; *Vlajka*, 24. 8. 1939, str. 1.

¹²⁵ Dne 29. 8. 1939 informovalo o rozkolu v hnutí *Vlajka* například *České slovo*. Vedení hnutí, jmenovitě F. Mareš, S. Sousedík či J. Vrzalík se od Rysa distancovalo. Ten naopak vystoupil z jak z *Vlajky*, tak z *Národního souručenství* a ponechal si v rukou řízení deníku *Vlajka*; *České slovo*, 29.8.1939, str. 3.

¹²⁶ *Národní práce*, 23. 8. 1939, str. 2.

¹²⁷ *Vlajka*, 23. 8. 1939, str. 2.

¹²⁸ *České slovo*, 24.8.1939, str. 1.

citování nálady a posudků z ciziny, zatímco česká veřejnost překvapující zprávu horlivě a všestranně přetřásala.“¹²⁹

„Völkisher Beobachter píše, že se pod dojmem paktu Říše se Sověty počet obdivovatelů Vůdce a říšského kancléře v Čechách zesateronásobil.“¹³⁰ Přestože skutečný ohlas uzavření smlouvy se SSSR měl v protektorátu k propagandistickým heslům německého tisku, často reflektovným i na stránkách protektorátních listů, velmi daleko, bylo uzavření paktu o neútočení Hitlerovým významným diplomatickým úspěchem a nemohlo být protektorátní propagandou opominuto. Smlouva o neutralitě mezi Německem a SSSR byla protektorátním tiskem přijata jako jednoznačný triumf německé zahraniční politiky, díky kterému se podařilo prorazit „obkličovací politiku“ západních velmocí.¹³¹ Pakt byl prezentován jako návrat k dřívějšímu, přirozenému charakteru sovětsko-německých vztahů. „Bude tím jen obnoven stav, jaký trval po mnoha staletí a přinášel oběma zemím stejný užitek.“¹³² Podle hodnocení denního tisku se smlouvě také úspěšně podařilo posílit německý vliv v Rumunsku, Turecku a Řecku, diplomaticky izolovat Polsko a vážně oslabit ochotu Velké Británie a Francie intervenovat v jeho prospěch.¹³³ Novináři upozorňovali zejména na překvapivou rychlost, s níž byla smlouva uzavřena, a dávali ji do kontrastu s protahováním třístranných jednání Sovětského svazu s Velkou Británií a Francií. Mimo to kladl tisk velký důraz také na důvěryhodnost a faktickou shodu zájmů mezi třetí říší a SSSR. Ta měla dávat dohodě skutečný obsah. Protektorátní propaganda v tomto případě cíleně působila na přetrvávající zkušenost mnichovské konference, kterou dlouhodobě využívala k diskreditaci závazků uzavřených západními velmocemi či Společností národů. „Podepsaná smlouva není jen tak nějakým diplomatickým slohovým úkolem o prospěšnosti míru a nutnosti zřít se vzájemných útoků...“¹³⁴

Mimo ohlasu z říše zprostředkovávalo hodnotící faktor na stránkách českého protektorátního tisku také přijetí, jemuž se dostalo paktu o neutralitě v SSSR. Sovětská propaganda v denících Pravda či Izvěstija nabízela šéfredaktorům denního tisku v protektorátu výbornou možnost k legitimizaci a oslavě zahraniční politiky nacistického Německa. „Ať žije moudrá zahraniční politika Sovětského svazu, která se řídí Stalinovou naukou: Zachovat opatrnost a nedopustit, aby ti, kdož si již zvykli dávat

---

¹²⁹ Venkov, 24. 8. 1939, str. 3.

¹³⁰ České slovo, 24.8.1939, str. 1.

¹³¹ Venkov, 23. 8. 1939, str. 2.

¹³² České slovo, 24.8.1939, str. 3.

¹³³ Národní práce, 23. 8. 1939, str. 1.

¹³⁴ Národní práce, 24. 8. 1939, str. 1.

si od jiných vybírat kaštiny z ohně, zatáhli naši zemi do konfliktu.“¹³⁵ Tento nápis z transparentů přehlídky svazu Komsomolu v Moskvě vstoupil do všeobecného povědomí a byl v plném znění otištěn i v protektorátu. Propaganda v protektorátu samozřejmě s povděkem přijímala souhlasný tón médií v SSSR, jež referovala o nadšeném přijetí smlouvy sovětským obyvatelstvem. Sovětskému tisku byla s tiskem v protektorátu společná také kritika kapitalismu a „buržoazních, liberálních demokracií“. Z některých cenzurou schválených zpráv a citací však přesto vysvítilo také překvapení, které náhlý obrat v zahraniční politice Kremlu v Sovětském svazu způsobil. „Po zakončení zasedání nejvyššího sovětu byla ve všech částech svazu zahájena živá, veřejnými svazy organizovaná činnost, aby na schůzích svoláním a rezolucemi byla nejširším vrstvám lidu objasněna poslední usnesení nejvyššího sovětu, mezi nimi na prvním místě pakt o neútočení s Říší.“¹³⁶

Protektorátní tisk využíval uzavření smlouvy o neútočení rovněž v propagandistické kampani proti zaměřené proti Polsku. Vzhledem k tomu, že ani veřejné mínění v samotném Německu nebylo po zkušenostech první světové války k účasti na dlouhém válečném konfliktu příznivě naladěno, prosazovala se v tiskové propagandě snaha o izolaci a lokalizaci jak letní polské krize, tak následného vojenského konfliktu.¹³⁷ „Jestliže Říše a Rusko právě tak jako baltické státy s Říší jsou rozhodnuty neválčit spolu, pak zůstává polský problém jediným mír ohrožujícím momentem ve střední a východní Evropě.“¹³⁸

Uzavření smlouvy o neutralitě také Berlínu umožnilo prezentovat se v domácím tisku takřka jako neformální vůdce širokého spektra evropských neutrálních států. 23. srpna 1939 věnoval protektorátní tisk například jistou, byť ne zcela zásadní, pozornost také konferenci sedmi neutrálních států v Bruselu, která se zabývala především požadavky britského letectva na povolení přeletů jejich vzdušným prostorem a z nich vzešlých obav o možném porušení jejich neutrality. Obavy mnohých z nich z možnosti narušení jejich neutrality jak ze strany Německa, tak Velké Británie a Francie umožňovaly německé propagandě představit neutrály jako zastánce německého volání po lokalizaci konfliktu. Tendence k využívání postojů některých neutrálních států zůstávala pro protektorátní propagandu typickou. Manipulace a účelové využívání pojmů neutralita a neutrální představovaly například významnou součást protibritské kampaně

---

¹³⁵ *Národní práce*, 7. 9. 1939, str. 2.

¹³⁶ *Vlajka*, 7. 9. 1939, str. 1.

¹³⁷ Kershaw, I., *Hitlerův mýtus*, Praha: Iris, 1992.

¹³⁸ *Vlajka*, 23. 8. 1939, str. 2.

v protektorátním tisku po kapitulaci Polska vyzývající západní velmoci k ukončení válečného stavu.¹³⁹

Negativní či dvojznačné komentáře na účet Německa a Sovětského svazu se na stránkách protektorátních novin neobjevovaly téměř vůbec. I v tomto případě však najdeme některé výjimky. Pod drobnohledem kritiky příslušného redaktora tak však byla zveřejněna například citace francouzského listu *Ouvre*, který se ironicky tázal: „Přistoupí nyní Rusko také k paktu proti Kominterně?“¹⁴⁰ I tímto způsobem zveřejněné komentáře nemohly nemít pro čtenářské publikum v protektorátu příslušnou vypovídací hodnotu.

Kromě politického významu Ribbentrop-Molotovova paktu však protektorátní tisk upozorňoval také na pozitivní důsledky, jež by mohly pro protektorát vyplynout z obnovení hospodářské spolupráce se SSSR. Velké naděje byly vkládány například do barterového obchodu se SSSR, který by zajistil dodávky surovin z nalezišť na Uralu a umožnil vývoz průmyslových výrobků z Německa a protektorátu do Sovětského svazu.¹⁴¹ To zdůraznil v rozhovoru s reportéry DNB i předseda vlády Eliáš.¹⁴² Možný pozitivní dopad rozvoje obchodních vztahů se Sovětským svazem na hospodářství protektorátu byl o to důležitější, že 24. srpna 1939 byla vyhlášena také částečná pracovní povinnost týkající se mužů od šestnácti do dvaceti pěti let věku. Oznámení i výzvy vlády k zachování poslušnosti a pořádku stály 24. srpna 1939 na titulních stránkách protektorátních novin přímo u zpráv o podpisu německo-sovětské smlouvy.¹⁴³

Tiché spojenectví nacistického Německa a Sovětského svazu vyvolávalo v době vypuknutí druhé světové války přirozeně také otázku participace SSSR na případném německém útoku na Polsko. Přestože se o tomto problému na stránkách legálního tisku otevřeně nehovořilo, pronikly na stránky protektorátních deníků některé úvahy ze zahraničních novin, jež se ho dotýkaly. Téměř prorocký obsah měl například komentář švédského listu *Aftonbladet*, publikovaný Českým slovem necelé tři dny před napadením Polska, v němž vojenský spolupracovník tohoto deníku varoval před podceňováním síly Sovětského svazu a otevřeně se ptal, zda vývoj v následujících týdnech nevyústí také v sovětský zásah proti Polsku. „Stalin je realista a proto se

---

¹³⁹ *Národní práce*, 12. 9., str. 1.

¹⁴⁰ *Venkov*, 23. 8. 1939, str. 2.

¹⁴¹ *České slovo*, 22.8.1939, str. 3.

¹⁴² *České slovo*, 24.8.1939, str. 1.

¹⁴³ Tamtéž.

rozhodl pro Německo. Se zástupci západních mocností nevstoupil v osobní styk, kdežto s Ribbentropem se sešel okamžitě.¹⁴⁴

---

¹⁴⁴ *České slovo*, 27. 8.1939, str.1.

3.5. Interpretace obratu německé a sovětské zahraniční politiky v protektorátním tisku na příkladu *Národní práce*, *Venkova* a *Vlajky*

Přestože se texty hodnotící povahy vyskytovaly na stránkách protektorátního tisku velmi zřídka, uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu bylo příliš významnou událostí na to, aby se od ní mohly protektorátní deníky zcela distancovat.¹⁴⁵

Například v případě levicově orientované *Národní práce*, byla neochota komentovat a hodnotit události srpna 1939 více než patrná a i zde v tuto funkci v posledních týdnech před vypuknutím druhé světové války zprostředkovávalo přebírání vhodných citací německého případně zahraničního denního tisku.

V reakci na uzavření německo-sovětského paktu o neútočení zveřejnila *Národní práce* například článek *Völkischer Beobachter*, jenž se zabýval mimo jiné také významem této události pro obyvatele Protektorátu. „Od 15. března, kdy Češi stáli ve středu dění, žádná politická událost jim tak neudělala jako uzavření německo-ruského paktu. I když v Praze nyní není žádný zahraniční ministr, neexistuje žádná česká zahraniční politika, přece Češi pokládají pakt za událost největšího dosahu pro celý svět a též pro svůj národ a nezapomínají na účinek této dohody na situaci v protektorátu. Tento účinek musí se dostavit u národa, který byl po sto let politicky chybně vychováván, takže nakonec žil jen v říši snů a vůbec jen ve světě představ a nikoliv ve světě skutečnosti. Hvězdou, k níž se upínaly naděje, bylo pro část carské Rusko. V Praze usadil se značný počet carských emigrantů a v Moskvě českých emigrantů, takže v tomto vysněném životě mohlo se pokračovati. Mnoho Čechů vrátilo se však od té doby zase do skutečného života ale jiní sní dále starý sen o onom Rusku, jež nemá na starosti nic jiného než splnění přání vystěhovaných Čechů.“¹⁴⁶

Vlastní interpretaci německo-sovětského spojení přinesla *Národní práce* až na počátku října 1939. Přes celkovou netoleranci k levicovým názorům na území říše si argumentace redaktorů tohoto deníku do určité míry zachovala jak levicovou rétoriku, tak známky marxistického dialektického pojetí dějin. „Leč přiložíme-li ucho k tlukotu dějin, porozumíme: jde o velký zápas mezi národy, které mají, a národy, které nemají. Mezi národy bohatými a národy chudými. Jde o vyvrcholení bojů, které světová válka rozvinula, hospodářská krize světová zosťčila a které tato válka konečně vyřeší. Je to sociální zápas národů, v němž se rodí již nový řád. S tohoto hlediska pak jeví se

---

¹⁴⁵ *A-Zet*, 24. 8. 1939, str. 1.

¹⁴⁶ *Národní práce*, 24. 8. 1939, str. 2.

smlouva německo-sovětská a společný postup obou těchto států logickým a samozřejmým.¹⁴⁷

Na rozdíl od *Národní práce* přinesl deník *Venkov*, dříve hlavní tiskový orgán agrární strany, spíše pragmatickou interpretaci uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu. Jako řada dalších deníků charakterizoval i tento list uzavření rusko-německého spojení jako logický a srozumitelný návrat k přirozené orientaci zahraničních politik obou států, jež byla pro říši typická již od doby Bismarckovy a od níž se muselo Německo odvrátit v průběhu první světové války, kdy Berlínu nezbylo než volit mezi Vídní a Petrohradem. „Bismarck, první kancléř německé Říše, který viděl jasně do budoucnosti zanechal v německé zahraniční politice pevnou zásadu: chrániti východní hranici dohodou s Ruskem. Jinými slovy, nevystavovati Říši konfliktu na dvě fronty.“¹⁴⁸

V kampani, jež měla za cíl vykonstruovat sovětsko-německé přátelské vztahy, napsal například v komentáři nazvaném „Nazpět k Bismarckovi“ redaktor *Venkova* Oldřich Kuba. „Již v roce 1933, když se Adolf Hitler dostal k moci, prohlásil, že Německo chová k Rusku přátelství, které je oběma užitečné a že „boj proti komunismu je náš vnitřní věc“.“¹⁴⁹ Deník dokonce odkazoval na některá stará vydání, v nichž u příležitosti uzavření Paktu proti Kominterně připomínal, že ani nyní není dohoda Německa se SSSR zcela vyloučena, neboť jak smlouva z Rapalla tak obchodní smlouvy mezi těmito státy zůstávají i nadále v platnosti. Na možnost narovnání vztahů mezi zeměmi osy a SSSR navíc podle *Venkova* upozorňovalo také uzavření paktu o neútočení mezi Sovětským svazem a Itálií v roce 1938.¹⁵⁰

Uzavření německo-ruského paktu v srpnu 1939 uvítala příznivě také *Vlajka*, tiskový orgán stejnojmenného hnutí českých fašistů.¹⁵¹ Ti v reakci na německo-sovětské sblížení dokonce od základu předefinovaly svůj postoj ke komunismu, jež v dobách první republiky charakterizoval silný antibolševismus. Podle úvodníků Jana Ryse-Rozsévače však nyní nebylo mezi ideologií třetí říše a Sovětského svazu většího rozdílu. V obou zemích, byť jinou cestou, dospěl podle názorů tohoto fašistického novináře a politika vývoj do totožného stádia tzv. „státního socialismu“. Podle *Vlajky* se jednalo o výsledek téhož procesu, „revoluce čtvrtého stavu“, která v případě Ruska pouze proběhla ve své negativní formě, tedy ve formě marxismu, vycházejícího

¹⁴⁷ *Národní práce*, 1. 10. 1939, str. 1.

¹⁴⁸ *Venkov*, 25. 8. 1939, str. 1.

¹⁴⁹ *Venkov*, 26. 8. 1939, str. 1.

¹⁵⁰ *Venkov*, 24. 8. 1939, str. 3.

¹⁵¹ Na rozdíl od ostatních periodik se stala *Vlajka* tiskovým orgánem Národního souručenství až na konci srpna 1939. *A-Zet*, 30. 8. 1939, str. 1.

z „internacionalistického liberalismu“.¹⁵² Je zajímavé do jaké míry korespondují tyto názory s klasickou interpretací totalitarismu, tak jak se odráží například v pracích F. A. Hayeka.¹⁵³ „Především tu bylo zapomenuto na vyzkoušenou pravdu, že protiklady se stýkají, nebo na zákon o přitažlivosti nestejných pólů. Ostatně i z vlastní zkušenosti organizační můžeme potvrdit, že s komunistou či marxistou se dohodneme daleko lépe než s typickým liberalistou ať už je to vydírající kapitalistický podnikatel, tučný a sobecký (mezi státy vzor Anglie), nebo bledý estét a blazeovaný intelektuál (přípustný vzor státu Francie).“¹⁵⁴

Dosažení neutrality Sovětského svazu bylo v propagandě Vlajky představováno jako doklad dosažení takového stavu v mezinárodních vztazích, který rozšíření případného konfliktu přirozeně zabrání. Citovány byly nejen vhodné reakce evropského denního tisku na ohlas polské krize v evropských neutrálních státech. „Belgický lid přijímá události s klidem, neboť je přesvědčen, že jeho neutralita bude respektována.“¹⁵⁵ Povzbudivě v tomto kontextu vyznívaly rovněž zprávy o prosazování neutralitní politiky v USA, které v posledních dnech polské krize jasně deklarovaly, že v případě vstupu Velké Británie do války, nebudou tolerovat obcházení neutralitního zákona, který obsahoval mimo jiné zákaz vývozu zbrojního materiálu válčícím státům formou nákupů přes dominia.¹⁵⁶

Interpretace Ribbentrop-Molotovova paktu na stránkách Vlajky v sobě skrývala paradox, který se stal pro přijetí této smlouvy typický nejen v případě protektorátu. Na jedné straně bylo zřejmé, že sovětsko-německý pakt je jen malý krok v dlouhém a hlubokém procesu transformace, který již brzy v podobě válečného konfliktu zásadním způsobem změní tvář Evropy. Na druhé straně však byly patrné také obavy veřejnosti z války a naděje, že k ní nakonec nedojde nebo že zůstane lokálně omezena. Právě na těchto aspektech protektorátní propaganda stavěla především. „Ať již kdokoliv, jakkoliv kombinuje důsledky paktu Berlín-Moskva, jedno jisté vychází nadevší pochybnost, to je věta, kterou napsal legionář Cháb do ‚Našich zpráv‘, že Evropa se rozpadá právě při příležitosti, kdy by měla být obnovena a že nemůže býti většího fiaska pro její západnické představitele a organizátory.“¹⁵⁷

---

¹⁵² *Vlajka*, 27. 8. 1939, str. 1.

¹⁵³ Hayek, F. A., *Cesta do otroctví*, Praha: Academia, 1990.

¹⁵⁴ *Vlajka*, 27. 8. 1939, str. 1.

¹⁵⁵ *Vlajka*, 2. 9. 1939, str. 1.

¹⁵⁶ *Vlajka*, 2. 9. 1939, str. 1.

¹⁵⁷ *Venkov*, 24. 8. 1939, str. 3.

4. Sovětsko-německá smlouva o přátelství a hranicích a její ohlas v protektorátním tisku

4.1. Sovětsko-německé vztahy po vypuknutí druhé světové války a uzavření sovětsko-německé smlouvy o přátelství a hranicích

I přes uzavření paktu o neútočení 23. srpna 1939 zachovával Sovětský svaz k Německu zpočátku spíše chladnou neutralitu. Německo po jeho podepsání vyzývalo Moskvu k zřízení vojenské mise v Berlíně, na což Kreml reagoval až 31. 8. 1939, bezprostředně před vypuknutím války, vysláním nových vojenských přidělců. Od počátku bojů Německo také SSSR vybízelo k co nejdřívějšímu vstupu Rudé armády na území východního Polska. Již 3. září 1939 telegrafoval Ribbentrop velvyslanci Schulenburgovi do Moskvy, aby zjistil postoj Stalina a SSSR k možnému zásahu v Polsku.¹⁵⁸ V sovětském vedení však na počátku září 1939 stále převažovala obezřetnost a Stalin ze zcela pragmatických důvodů vyčkával, až německá ofenzíva postoupí co nejdále. Molotov v souladu s touto linií sice souhlasil s tím, aby Sovětský svaz v budoucnu podnikl vůči Polsku „konkrétní akci“, ale okamžitou intervenci odmítl.¹⁵⁹

Obraz sovětsko-německých vztahů na stránkách protektorátního tisku v těchto dnech přesto zůstával pozitivní a optimistický. Hlavní pozornost byla věnována především ratifikaci Ribbentrop-Molotovova paktu Nejvyšším sovětem, která proběhla 31. srpna 1939. Zprávy o ní se tedy objevovaly na pozadí vrcholící protipolské kampaně v protektorátním tisku a zprávách o zahájení německého útoku na Polsko. Zajímavé přitom je, že zatímco ratifikaci paktu o neútočení věnovalo například *České slovo* 1. září 1939 prostor na titulní straně, oznámení o přepadení vysílačky v Gliwicích, fingované německou propagandou, byl věnován poměrně malý prostor v pozadí standardní propagandy o mírových úmyslech říše.¹⁶⁰

V souvislosti s ratifikací německo-sovětské smlouvy o neútočení se protektorátní tisk zaměřil především na Molotovův projev pronesený v Nejvyšším sovětu, jenž byl považován za směrodatné stanovisko Sovětského svazu. Jak Molotovo oznámení o prodloužení povinné vojenské služby v SSSR ze dvou na tři roky, tak zejména důraz sovětského ministra zahraničí na možnou lokalizaci konfliktu, v případě že by válka byla neodvratná, bylo za zmíněných okolností tiskem prezentováno kladně.¹⁶¹ V návaznosti na Molotovův projev zveřejnil protektorátní tisk také několik rozborů

---

¹⁵⁸ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 39.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 40.

¹⁶⁰ *České slovo*, 1.9.1939, str. 1-2.

¹⁶¹ *České slovo*, 1.9.1939, str. 1-2.

hodnocení sovětsko-německého paktu vydaných sovětským tiskem a parafrázoval řadu zpráv sovětských deníků o nadšeném přijetí ratifikace u obyvatelstva Sovětského svazu. Propaganda jednoho totalitního státu v tuto chvíli účinně podporovala propagandu druhého.¹⁶²

S postupem německého tažení v Polsku narůstala pro Kreml nutnost zaujmout definitivní stanovisko. Rychlost německých armád překonala i původní odhady vojenských představitelů SSSR a již 9 září 1939 telegrafoval Schulenburg do Berlína, že se Moskva rozhodla zahájit vojenské akce v horizontu několika dní.¹⁶³ Podle Schulenburgových informací, měla být Rudá armáda připravena k zásahu ve východním Polsku již 13. září 1939. Stalin byl však podle německého velvyslance v Moskvě rozhodnut nezačít intervenci do pádu Varšavy, jenž by se stal symbolickým důkazem vážnosti situace v Polsku a dodal sovětskému vysvětlení agrese na legitimitě. Přesto již v těchto dnech sovětská vláda zahájila politickou přípravu vpádu do Polska a listy Pravda i Izvestija začaly otiskovat proti-polsky zaměřené články, které byly obratem přebírány a otiskovány na stránkách denního tisku v Německu.¹⁶⁴

Po začátku polského tažení začal protektorátní tisk také hodnotit válečné zpravodajství sovětských deníků, které například České slovo považovalo za naprosto objektivní.¹⁶⁵ Tisk také dále rozvíjel myšlenky lokalizace války, kterou spojoval s představou formování široké fronty neutrálů. Do ní řadil nejen SSSR, ale v logické návaznosti na Ribbentrop-Molotovův pakt představoval mimo jiné také prohlášení neutrality USA, Španělska, Belgie a pobaltských a skandinávských států, jež byla formálně oznámena či potvrzena v průběhu několika prvních dnů války.¹⁶⁶ Ve vytváření fikce geneze jednotného tábora neutrálních států chladného vůči Velké Británii a Francii pokračoval protektorátní tisk i v následujících týdnech.¹⁶⁷ Podnět jí k tomu poskytlo zejména jednání neutrálních zemí v Bruselu ve dnech 12. a 13. září 1939. Porady „Osloské fronty“, o jejímž šikování v těchto dnech referovaly některé protektorátní deníky, se zabývaly dopady vypuknutí války na jejich hospodářství a mimo jiné také kritizovaly britské narušování svého vzdušného prostoru a námořního obchodu.¹⁶⁸

---

¹⁶² *České slovo*, 3.9.1939, str. 1.

¹⁶³ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 43.

¹⁶⁴ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 47.

¹⁶⁵ *České slovo*, 5.9.1939, str. 1.

¹⁶⁶ *České slovo*, 5.9.1939, str. 3.

¹⁶⁷ *České slovo*, 8.9.1939, str. 3.

¹⁶⁸ *České slovo*, 13.9.1939, str. 3.

S přesunem bojů na území východního Polska se stávala otázka zásahu SSSR do války stále aktuálnější. Svědčila o tom mimo jiné i stupňující se kritická kampaň sovětského tisku zaměřená proti polskému státu, jejíž ohlas pronikal také na stránky protektorátního tisku. Ještě před vpádem do Polska přetisklo například České slovo zprávy agentury TASS, jež interpretovala vojenské zhroucení Polska jako důsledek neschopnosti vyřešit národnostní problémy.¹⁶⁹ V průběhu několika posledních dnů předcházejících vstupu Rudé armády na území východního Polska proběhlo protektorátním tiskem také několik zpráv o zásahu sovětských ozbrojených sil proti polským vojenským silám, především letectvu, které při bojích s Němci překročily hranici SSSR. Podle tvrzení protektorátního tisku přikládala Moskva těmto incidentům závažný význam.¹⁷⁰

Napětí na sovětsko-polské hranici vyvrcholilo 17. září 1939, kdy v ranních hodinách zahájila Rudá armáda pochod na západ. O konečném termínu zásahu Sovětského svazu v Polsku informoval Stalin Schulenburga ve 2 hodiny ráno 17. září 1939. Stalin německému velvyslanci znovu přečetl nótu, kterou měla být o vojenském vpádu zpravena velvyslanectví ostatních zemí. Na rozdíl od Schulenburga byl polský velvyslanec v Moskvě Waclaw Grzybowski informován až 17. září těsně před šestou hodinou ranní, tedy pouhou hodinu před stanoveným časem začátku intervence. Polská vláda měla tedy stěží čas na situaci zareagovat.¹⁷¹ Ranní vydání novin v protektorátu prozatím pouze pokračovala v uklidňování veřejnosti a směřovaly pozornost čtenářů k uvolnění v sovětsko-japonských vztazích na Dálném východě.¹⁷² Ranní České slovo dokonce přetisklo článek německých Frankfurter Zeitung, v němž se tvrdilo, že se Sovětský svaz vzdal anti-fašismu a že sovětským státem nyní „proniká nové politické pojetí“.¹⁷³

Zprávy o zásahu SSSR v Polsku přinesla v protektorátu večerní vydání novin 17. září 1939. Téhož dne vystoupil Molotov s projevem, v němž vyložil nové stanovisko SSSR.¹⁷⁴ Při vpádu Rudé armády na území východního Polska argumentoval Kreml a sovětská propaganda především tvrzením o zhroucení polského odporu a faktickém

---

¹⁶⁹ *České slovo*, 14.9.1939, str. 3.

¹⁷⁰ *České slovo*, 15.9.1939, str. 1.

¹⁷¹ Groehler, O., *Sebevražedné spojenectví: německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997, str. 89.

¹⁷² Dne 16.9.1939 bylo uzavřeno japonsko-sovětské příměří, které ukončilo několikaměsíční konflikt obou velmocí v Mongolsku, jež vyvrcholil v průběhu léta 1939 vyvrcholil bitvou na řece Chalchyn; *České slovo*, 17.9.1939, str. 1.

¹⁷³ *České slovo*, 17.9.1939, str. 1.

¹⁷⁴ *Národní práce*, 18. 9. 1939, str. 1.

zánikem polského státu. Před sovětskou vládou tak, podle oficiálních vyjádření, vyvstala nutnost ochrany zájmů běloruského a ukrajinského etnika ve východním Polsku a zastavení německého pronikání na východ. Ani jeden z oficiálních důvodů uvedených sovětskou vládou nebyl zcela legitimní. Polská vláda opustila území vlastního státu až 17. září večer poté, co dostala zprávy o tom, že Rudá armáda překročila východní hranice. Ochrana Ukrajinců a Bělorusů souvisela spíše se snahou o revizi řížského míru z roku 1921, než se solidaritou s menšinami žijícími ve východním Polsku. Zásahem si Kreml pouze zajistil kontrolu území, které kdysi patřilo carskému Rusku. Stalin tak nezískal nic jiného než to, co mu Velká Británie a Francie odmítaly přislíbit v průběhu jednání o velké koalici a to co později získal na konferenci v Teheránu.¹⁷⁵ Rozhodnutí Sovětů o intervenci v Polsku se vzhledem k charakteru sovětské argumentace a faktickému stavu bojů v zásadě rovnalo proklamaci a faktickému uznání německého vítězství.¹⁷⁶

V návaznosti na neutrální přijetí sovětských vojenských příprav z první poloviny září 1939 hodnotil legální český tisk v protektorátu postupné obsazování východního Polska Rudou armádou bez ohledu na politickou orientaci pozitivně.¹⁷⁷ Vycházel při tom z oficiální linie německé politiky stanovené společným komuniké německé a sovětské vlády, jež deklarovalo zájem obou států na revizi politického uspořádání ve východní Evropě.¹⁷⁸ Na stránkách protektorátního tisku se dokonce objevila řada uznalých výroků o výkonu a především tempu, kterým Rudá armáda v Polsku postupovala.¹⁷⁹ Tento „Úder kyjem Kremlu pro Západ“, jak otitulovala výbor ohlasů na sovětskou agresi vůči Polsku ze světového tisku například *Národní práce*, byl představován téměř jako humanitární akce na obnovu klidu a pořádku v Polsku, jež plně odpovídala duchu paktu o neútočení.¹⁸⁰ V následujících dnech protektorátní tisk zdůraznil jak Stalinovo ujištění, že se zásah nedotkne suverenity pobaltských států, tak několik svodek sovětského tisku popisujících vřelé přijetí ruských vojsk mezi Ukrajinci a Bělorusy.¹⁸¹ Na vývoj v Polsku reagoval kladně i sám Hitler, který 20. září 1939 vystoupil v Gdaňsku s projevem, v němž slavnostně oznamoval vítězství Německa a připojení tohoto města zpět k Říši.¹⁸²

---

¹⁷⁵ Groehler, O., *Sebevražedné spojenectví: německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997, str. 86.

¹⁷⁶ Venkov, 19. 9. 1939, str. 1.

¹⁷⁷ Vlajka, 18. 9. 1939, str. 1.

¹⁷⁸ Venkov, 19. 9. 1939, str. 2.

¹⁷⁹ *Národní práce*, 18. 9. 1939, str. 1.

¹⁸⁰ *Národní práce*, 19. 9. 1939, str. 1.

¹⁸¹ *České slovo*, 19. 9. 1939, str. 1.

¹⁸² *Národní práce*, 21. 9. 1939, str. 2-3.

Hitlerova řeč dokládala momentální jednotu ruských a německých zájmů. „Jisté je uklidnění, jestliže nyní zvědí, že není pravdy, že Německo chce nebo chtělo dobýt Ukrajinu. Naše zájmy jsou velmi omezené.“¹⁸³

Poslední pochyby o vzájemném poměru Německa a SSSR ve východní Evropě rozptýlilo společné německo-sovětské komuniké vydané 18. září 1939, které prohlašovalo, že současné vojenské operace v Polsku nejsou v rozporu s literou paktu o neútočení a že hlavním cílem armád obou států v Polsku je zajištění pořádku.¹⁸⁴ Vydání komuniké již 18. září bylo poměrně překvapivé, neboť Stalin zprvu mezi začátkem intervence a jeho vydáním vyžadoval rozmezí alespoň několika dní. Podle některých náznaků si zřejmě nebyl jist, zda německé vrchní velení nakonec skutečně stáhne svoje síly za dohodnutou demarkační čáru.¹⁸⁵ Když se však německá armáda začala z oblastí za hraničními liniemi stahovat a Ribbentrop téměř bez výhrad souhlasil se Stalinovou verzí návrhu textu, mohl být tento zařazen do tisku již 18. září večer.¹⁸⁶

Protektorátní propaganda představila sovětsko-německé komuniké jako jasný důkaz shody SSSR a Německa na budoucí politické podobě východní Evropy. Versailleský systém na východě čekal zánik a nové uspořádání se mělo stát výsledkem vůle Sovětského svazu a třetí říše bez účasti západních velmocí.¹⁸⁷ Společné komuniké otevřelo cestu k uzavření širší dohody, která by novou realitu ve východní Evropě kodifikovala. „Molotov mi dnes oznámil, že sovětská vláda se domnívá, že nyní dozrál čas, aby společně s německou vládou určila definitivní uspořádání polského území,“ telegrafoval do Berlína Schulenburg již den po jeho vydání.¹⁸⁸

Přesto měla sovětsko-německá spolupráce jasné limity, které vypluly na povrch již v průběhu řešení polské otázky. Zejména protiněmecký akcent části sovětské argumentace zásahu v Polsku vzbuzoval na německé straně pochyby o skutečných Stalinových úmyslech a svědčil o tom, že podpora politiky spolupráce s třetí říší nebyla u obyvatelstva Sovětského svazu tak jednoznačná, jak tvrdila oficiální média. V průběhu jednání o obsahu společného komuniké vydaného po zahájení sovětské intervence se německá diplomacie ostře ohrazovala například proti tvrzením Moskvy,

---

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Groehler, O., *Sebevražedné spojení: německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997, str. 93.

¹⁸⁵ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem: výběr dokumentů z let 1939 a 1940*, Praha: Naše vojsko, 1990, str. 53.

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 55.

¹⁸⁷ *České slovo*, 19.9.1939, str. 1.

¹⁸⁸ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem: výběr dokumentů z let 1939 a 1940*, Praha: Naše vojsko, 1990, str. 56.

že její zásah v Polsku má za cíl odstranit německou hrozbu ukrajinskému a běloruskému etniku. „Při návrhu tohoto komuniké předpokládáme, že sovětská vláda již upustila od myšlenky, vyjádřené Molotovem v předchozím rozhovoru s vámi, že důvodem sovětské akce je německá hrozba ukrajinskému a běloruskému obyvatelstvu. Odůvodnění takového druhu by ve skutečnosti nepřicházelo v úvahu. Bylo by v přímém rozporu se skutečnými německými úmysly, které se výhradně omezují na realizaci dobře známých německých sfér zájmů.“¹⁸⁹ Zatímco v průběhu prvních několika dní, během nichž se o konkrétní formulaci prohlášení jednalo, Molotov pozměnit její text odmítal, provedl Stalin na Schulenburgovu žádost na poslední chvíli několik korekcí, které sovětské stanovisko učinily pro Německo v zásadě uspokojivým.¹⁹⁰

Přes zájem politického vedení nacistického Německa reagovaly na sovětský zásah v Polsku chladně také špičky německého armádního velení. Němečtí generálové v hloubku sovětsko-německého přátelství příliš nevěřili. Německá vojenská rozvědka měla již delší dobu připravené plány na rozpoutání protisovětského povstání na Ukrajině a generalita vyvíjela v průběhu září 1939 na politiky nátlak, aby dali svolení k jejich urychlené realizaci. Po stažení z již dobytých území, která však podle tajného dodatku k paktu o neútočení spadala do ruské sféry vlivu, mezi něž patřily například i některé ropné oblasti v Haliči, se nemohli ubránit dojmu, že hlavním vítězem německého tažení do Polska je Stalin, který téměř bez námahy přišel k obrovským územním ziskům.

Vpád Rudé armády dokončil rozklad polské obrany a již 18. září 1939 došlo v Brestu Litevském k prvnímu setkání jednotek SSSR a Wehrmachtu. Ve stejný den obsadila Rudá armáda také Vilno.¹⁹¹ Ani ochota politického vedení obou států nezamezila nedorozuměním na demarkační linii. V několika případech německé jednotky považovaly příslušníky Rudé armády postupující z východu za Poláky a útočily na ně.¹⁹² Drobné střety mezi Wehrmachtem a Rudou armádou pokračovaly až do úplného obsazení demarkační linie v polovině října 1939.¹⁹³ Byly však především důsledkem rychle se vyvíjející situace a nejistoty na obou stranách. Potenciál přerůst v rozsáhlejší konflikt neměly. „Tím, že se použilo tak jednoznačného zeměpisného pojmového určení bylo všechno další vyjednávání zbytečné. Žádné komise nemusí přejížděti rozlehlý

---

¹⁸⁹ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše Vojsko, 1990, str. 49.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 53.

¹⁹¹ *České slovo*, 19.9.1939, str. 1.

¹⁹² Groehler, O., *Sebevražedné spojenectví: německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997, str. 90-91.

¹⁹³ Tamtéž, str. 105-106

prostor, aby se zjistilo, na jakém místě v terénu nutno vytyčiti čáru, odpovídající vyznačení na mapě generálního štábu.“¹⁹⁴

V Brestu, Lvově či Grodnu proběhlo několik společných sovětsko-německých vojenských přehlídek, jejichž fotografie prolétly světovými médii.¹⁹⁵ Protektorátní tisk hodnotil atmosféru setkávání Rudé armády a Wehrmachtu při postupném obsazování demarkační čáry převážně jako přátelskou. Mimo to zdůrazňoval také na „osvoboditelský“ charakter sovětské intervence a její příznivý ohlas jak na obsazených územích, tak u sovětského obyvatelstva. Podle deníku *České slovo* probíhalo odevzdávání bojových úseků „kamarádsky ve formě střídání“.¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ *Venkov*, 23. 9. 1939, str. 1.

¹⁹⁵ Groehler, O., *Vražedné spojenectví: Německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997, str. 93-97.

¹⁹⁶ *České slovo*, 23.9.1939, str. 1.

4.2. Uzavření sovětsko-německé smlouvy o přátelství a hranicích a jeho ohlas v protektorátním tisku

S postupnou likvidací posledních ohnisek odporu v Polsku a dokončováním obsazení demarkační linie začal protektorátní tisk přinášet první zprávy o nezvyklé diplomatické aktivitě v Moskvě.¹⁹⁷ Hlavní město Sovětského svazu nejprve v krátkém sledu navštívili ministři zahraničí Turecka a Estonska, litevský velvyslanec a 27. září 1939 zde měl přistát také německý letecký speciál s Joachimem von Ribbentropem na palubě. Ten měl se Stalinem a Molotovem prodiskutovat nové politické otázky, které se objevily po ukončení tažení do Polska.¹⁹⁸ Již následujícího dne se na stránkách protektorátního denního tisku objevily první zprávy o tom, že by se současná vojenská demarkační linie měla proměnit v trvalou politickou hranici.¹⁹⁹

Výsledkem rychlých jednání, která následovala, byl druhý pakt Hitlera se Stalinem, Německo-sovětská smlouva o hranicích a přátelství, již Ribbentrop a Molotov signovali 28. září 1939. Její úvodní preambule začínala: „Vláda Německé Říše a vláda SSSR považují po zhroucení bývalého polského státu za svůj výlučný úkol znovu nastolit mír a pořádek v této oblasti a zajistit obyvatelům, kteří zde žijí, mírumilovný život ve shodě s jejich národnostním charakterem.“²⁰⁰ Dohoda stanovovala novou, definitivní hranici mezi Německem a Sověty obsazenými částmi Polska. Dále zajišťovala nárok obou mocností na reorganizaci veřejné správy ve své sféře vlivu a odmítala jakékoliv vměšování třetích států.²⁰¹

Text dohody doplňoval, stejně jako v případě srpnového paktu o neútočení, tajný dodatkový protokol, který pozměňoval platnost tajného dodatku uzavřeného 23. srpna 1939. Litva byla vyjmuta ze sféry německé a přidělena do vlivu SSSR s tím, že její hranice s Německem bude později revidována ve prospěch třetí říše. Ve prospěch Německa byla naopak posunuta hranice v oblasti středního Polska. Spolu s podpisem smlouvy vydaly německá a sovětská vláda také společné prohlášení, v němž deklarovaly ochotu aktivně působit ve prospěch uzavření míru Německa s Anglií a Francií. Jak Německo, tak SSSR se rovněž zavázaly, že budou na svém území potlačovat jakoukoliv „polskou agitaci“, která by směřovala proti zájmům druhé strany. Základ perzekuční politiky, jejímž symbolem se měl stát masakr polských důstojníků

¹⁹⁷ *Národní práce*, 26. 9. 1939, str. 2.

¹⁹⁸ *Národní práce*, 27. 9. 1939, str. 1.

¹⁹⁹ *Národní práce*, 28. 9. 1939, str. 1.

²⁰⁰ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem: výběr dokumentů z let 1939 a 1940*, Praha: Naše vojsko, 1990, str. 60.

²⁰¹ Tamtéž, str. 60.

v Katyni, byl položen.²⁰² Na rozdíl od běloruského a ukrajinského etnika, kterým text smlouvy zajišťoval alespoň základní ochranu tak bylo jednání s polským obyvatelstvem ponecháno zcela na vůli okupantů.²⁰³

Stejně jako v případě srpna 1939 byla i Ribbentropova zářijová cesta do Moskvy protektorátním tiskem bedlivě sledována. Od Ribbentropova odjezdu až do zveřejnění textu smlouvy přinášely protektorátní deníky zprávy o přijetí říšského ministra zahraničí v Sovětském svazu. Protektorátní propaganda pokračovala v účelovém budování obrazu sovětsko-německého přátelství i nadále. O „hraniční a přátelské“ smlouvě s Ruskem se v tisku hovořilo po zbytek října 1939. Obsah dodatku podepsaného spolu s mapou nového uspořádání byl v protektorátu zveřejněn až po jejich závěrečném podpisu 4. října 1939.²⁰⁴ Formální proces uzavření smlouvy byl ukončen až 19. října 1939, kdy média přinesla zprávy o její ratifikaci Hitlerem.²⁰⁵

Po podpisu smlouvy vydaly obě strany společné prohlášení vyzývající k ukončení válečného stavu. „Poté, co vláda Německé Říše a vláda SSSR dnes podepsanou smlouvou definitivně vyřešily problémy, které vznikly zhroucením polského státu a vytvořily tak pevný základ pro trvalý mír ve východní Evropě, vyjadřující vzájemně své přesvědčení, že by sloužilo skutečným zájmům všech národů, kdyby skončil válečný stav existující v současnosti mezi Německem na jedné straně a Anglií a Francií na druhé straně.“²⁰⁶ Mírovou rétoriku německé i sovětské propagandy navíc v následujících dnech a týdnech podpořilo mimo jiné i několik Molotovových projevů. „V několika minulých měsících takové pojmy jako agrese a agresor získaly novou, konkrétní konotaci, nový význam. Není těžké porozumět tomu, že ty to pojmy již nemůžeme používat stejným způsobem, jakým jsme to dělali řekněme před třemi nebo čtyřmi měsíci. Dnes, co se týče evropských velmocí, Německo je v pozici státu, který usiluje o co nedřívější ukončení války a obnovení míru, zatímco Británie a Francie ... se zasazují o pokračování války a oponují uzavření míru...“²⁰⁷

---

²⁰² Veber, V., „Pakt: Sovětsko-nacistická jednání v prvních týdnech druhé světové války“ in: *Paměť a dějiny*, 2009/03, str. 12.

²⁰³ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem: výběr dokumentů z let 1939 a 1940*, Praha: Naše vojsko, 1990, str. 60-62.

²⁰⁴ *A-Zet*, 21. 10. 1939, str. 1.

²⁰⁵ *Národní práce*, 20. 10. 1939, str. 1.

²⁰⁶ Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem: výběr dokumentů z let 1939 a 1940*, Praha: Naše vojsko, 1990, str. 62.

²⁰⁷ Molotovův projev k Nejvyššímu sovětu 31. 10. 1939, citováno in: Roberts, G., *The Soviet Union and the Second World War: Russo-German Relations and the Road to the War 1933-1941*, Houndmills: Macmillan, 1995, str. 101.

Propaganda v protektorátním tisku představovala novou situaci ve východní Evropě jako počátek nového a trvalého uspořádání, další krok k revizi versailleského systému, po němž bude, jako v předchozích případech, následovat na mezinárodní scéně uklidnění. Snažila se přitom vytvořit dojem, že jeho konečná podoba, včetně otázky, jak bude vypadat budoucí Polsko, či, zda-li nějaké vůbec bude, bude výsledkem arbitrážního rozhodnutí, jehož podobu společně určí mocnosti v regionu zainteresované, tedy SSSR a Německo.²⁰⁸ „Jaký bude mít vzhled definitivní vytvoření státních poměrů v tomto velkém území, to závisí v první řadě na obou zemích, které zde mají své nejdůležitější zájmy. Německo předstupuje s omezenými, ale neochvějnými požadavky a uskuteční tyto požadavky tak nebo onak. Německo a Rusko však rozhodně dosadí zde místo ohniska požáru Evropy situaci, kterou v budoucnosti bude možno oceňovat jako uklidnění.“²⁰⁹ Podobné zhodnocení cílů, jež Německo a Sovětský svaz uzavřením této smlouvy sledovaly, přinášel například článek Essener *Nazionalzeitung* otištěný *Národní prací*. Smlouva měla zmírnit obavy z německo-sovětského konfliktu v zemích jihovýchodní Evropy, a odstranit tak hlavní důvod, který tyto státy vedl k uzavírání spojenečství s Velkou Británií a Francií.²¹⁰

Po kapitulaci Polska zahájil tisk v protektorátu novou útočnou kampaň proti Velké Británii a Francii zaměřenou tentokrát na nesmyslnost pokračování válečného stavu poté, co byly všechny sporné otázky na východě vyřešeny. Bylo nezbytné připravit veřejnost jak v protektorátu tak v říši na to, že v tomto případě již nezůstane pouze u lokální časově omezené krize, ale že důsledkem zahraniční politiky nacistického Německa bude zřejmě dlouhá a vyčerpávající válka. Účast a *de facto* uznání nového stavu ve východní Evropě ze strany SSSR dodávalo této kampani říšské propagandy na objektivnosti a hodnověrnosti.²¹¹

Významnou roli v nové vlně propagandy určené pro české obyvatelstvo protektorátu hrála kromě jiného i národnostní politika Německa a Sovětského svazu v Pobaltí a na území východního Polska. Protektorátní tisk se zajímal především o budoucnost Vilna, na které si dělalo nárok jak Polsko, tak Litva. V průběhu září 1939 bylo toto město obsazeno Rudou armádou a souběžně s podepsáním litevsko-sovětské smlouvy o přátelství a pomoci přivtěleno k litevskému státu. Podobně jako problematika irského nacionalismu byla otázka ochrany práv malých národů v Pobaltí využívána také

---

²⁰⁸ *Národní práce*, 21. 9. 1939, str. 1

²⁰⁹ Z Hitlerova projevu 20. 9. 1939; *Národní práce*, 21. 9. 1939, str. 2-3.

²¹⁰ *Národní práce*, 30. 9. 1939, str. 1.

²¹¹ *Vlajka*, 28. 9. 1939, str. 1.

k útokům na národnostní politiku Velké Británie zejména s ohledem na její jednání v Indii.²¹² Velkou pozornost věnoval protektorátní tisk také problematice německého obyvatelstva v Lotyšsku a Estonsku. Na počátku října 1939 totiž Hitler oznámil zájem přesídlit německé menšiny na území říše.²¹³ Poselství, které měly tyto zprávy nést českému obyvatelstvu v protektorátu, výstižně charakterizuje například následující komentář z deníku A-Zet. „Námět totiž dokazuje, jak daleko od myšlenky zneužívání pro imperialistické účely německé národní skupiny, které v četných zemích evropského východu bydlí od věků, a za jejich pomoci tvořiti intervenční podmínky.“²¹⁴

Pokrok v politických jednáních mezi SSSR a říší vyvolal také naděje na zintenzivnění hospodářských vztahů mezi těmito státy, které odrážely potřeby německé ekonomiky, v níž se postupně začínaly projevovat dopady britsko-francouzské hospodářské blokády.²¹⁵ Hospodářské vztahy se Sovětským svazem měly nyní, kdy bylo zřejmé, že Velká Británie ani Francie nejsou po porážce Polska ochotny uzavřít příměří, pro Říši klíčový význam.²¹⁶

Německá propaganda kladla na pozitivní vývoj sovětsko-německých hospodářských vztahů velký důraz. Denní tisk v protektorátu psal dokonce o „velkém hospodářském plánu“, který navrhl lidový komisař zahraničí Molotov svému německému protějšku a v jehož rámci měl Sovětský svaz výměnou za německé průmyslové zboží dodávat do říše nerostné suroviny.²¹⁷ Velký zájem se přirozeně soustředil na sovětský ropný průmysl, jehož podrobný popis přineslo například *České slovo*.²¹⁸

Obnovení hospodářských a obchodních vztahů se Sovětským svazem nepřinášelo říši užitek pouze v rovině ekonomické. Německá propaganda jej často využívala také k podpoře ideologie nacistického státu. Po ustavení nového pořádku vybudovaného Německem a SSSR už se, podle tvrzení říšské propagandy, nemuseli obyvatelé východní Evropy obávat opětovné hospodářské krize, na níž měla Evropa ještě živé vzpomínky. Tímto způsobem působila také propaganda v protektorátu. „Konec hospodářských krizí v Evropě“ Tímto titulkem byl označen například článek v deníku *Vlajka* věnující se právě významu sovětsko-německého sblížení.²¹⁹

---

²¹² *A-Zet*, 6. 10. 1939, str. 3.

²¹³ *A-Zet*, 10. 10. 1939, str. 1.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ *Venkov*, 26. 9. 1939, str. 1.

²¹⁶ *Vlajka*, 4. 10. 1939, str. 1.

²¹⁷ *Venkov*, 30. 9. 1939, str. 1.

²¹⁸ *České slovo*, 29.9.1939, str. 7.

²¹⁹ *Vlajka*, 29. 9. 1939, str. 1.

Uzavření smlouvy o hranicích a přátelství mezi SSSR a Německem na konci září 1939 zahájilo novou etapu v německo-sovětských vztazích a stalo se hlavním určujícím rysem první fáze druhé světové války. Jak v otázce sovětsko-německých vztahů, tak charakteru druhé světové války, tak dva sovětsko-německé patky ze srpna a září 1939 vytvořily ve východní Evropě novou mocensko-politickou situaci, která byla ukončena až zahájením operace Barbarossa 22. června 1941. Ani dohoda třetí říše se Sovětským svazem, či spíše Hitlera se Stalinem, však z mapy východní Evropy neodstranila realitu německé politické, hospodářské i územní expanze. Sovětský svaz i nadále budoval svoje ozbrojené síly a budoval je především s ohledem na obavy z nárůstu moci nacistického Německa. Málokdo ze sovětského vedení byl přesvědčen, že se nové sovětsko-německé partnerství stane trvalým.

5. Sovětsko-německé pakty očima československého zahraničního odboje

5.1. Československá exilová reprezentace a uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu

Narovnání vztahů mezi SSSR a Německem se bezprostředně dotýkalo mezinárodního postavení jak Protektorátu Čechy a Morava, tak československé exilové reprezentace. Znovu totiž nastolilo otázku sovětského postoje vůči pobřeznovému uspořádání Čech a Moravy. Obavy československé exilové reprezentace se naplnili již v průběhu září 1939, kdy Sovětský svaz oficiálně uznal nezávislé Slovensko a navázal s ním diplomatické vztahy.²²⁰ V říjnu 1939 byl navíc Beneš informován o tom, že by v souvislosti s vymezením sfér vlivu ve východní Evropě mohlo ze strany SSSR dojít také k oficiálnímu uznání protektorátu.²²¹

I přes tyto negativní důsledky podpisu Ribentrop-Molotovova paktu československému exilu v zásadě nezbývalo, než přijmout vůči obratu v sovětské zahraniční politice vstřícný postoj. Beneš přistupoval vůči sovětské politice vůči Polsku, Finsku, pobaltským státům i Rumunsku veskrze pragmaticky a i po uzavření paktu z 23. srpna 1939 a okupaci území východního Polska Rudou armádou zůstal přesvědčen, že by po válce mělo mít Československo společnou hranici se SSSR.²²² „Výklad, smysl, motivy, správnost nebo oprávněnost smlouvy – to vše mne už méně v tuto chvíli zajímalo a nepronášel jsem o tom své úsudky a názory. Pro mne bylo zatím rozhodující, že to znamenalo válku Polska – a tím Anglie a Francie – s Hitlerovým Německem a rozpoutávání všeho toho, co jsem hlásil před třemi měsíci Rooseveltovi ve Washingtoně. A hlavně to pro mne znamenalo: veliký obrat v celé světové politice, začátek pádu celé politiky mnichovské a Německa vůbec a opravdový a osudový boj o naši novou svobodu a existenci!“²²³

Stejně tak podle vzpomínek kancléře Jaromíra Smutného hodnotil Beneš kriticky i přehlíživý postoj západních velmocí k SSSR. „Vidím situaci Francie velmi černě. Tahle vláda si neuvědomuje, co se vlastně v Evropě děje, vede válku, ale nemá žádnou celkovou politiku. Zneuznává úplně ruského faktora. A přece je to Rusko, které jediné dělá cílevědomou politiku. Tím, co dělají Francouzi proti mně, fatálně mě přinutí, abych

²²⁰ Němeček, J.: *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha: Academia, 2008, str. 187.

²²¹ Němeček, J.: *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha: Academia, 2008, str. 190.

²²² Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 31.

²²³ Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 147.

šel do Moskvy.“ citoval Smutný Beneše v zápisu jedné z porad špiček československého exilu.²²⁴

Vstřícný vůči SSSR zůstal v hodnocení sovětské zahraniční politiky v druhé polovině roku 1939 také československý velvyslanec v Moskvě Zdeněk Fierlinger, jehož zprávy zasílané vedení exilu do Londýna většinou nekriticky přijímaly vysvětlení poskytnuté sovětskou stranou. V případě hodnocení Ribbentrop-Molotovova paktu Ferlinger odmítal jak existenci tajného dodatku, o kterém někteří západní diplomaté spekulovali, tak možnost, že by se SSSR v budoucnu mohl s Německem podílet na rozdělení Polska.²²⁵

Prosovětský zůstal přirozeně také postoj československých komunistů jak v SSSR, tak na Západě. V říjnu 1939 o nich v Paříži při setkání s Edvardem Benešem informoval Jan Šverma. Ten se snažil Beneše i přes vývoj sovětsko-německých vztahů přimět k obratu na jednostrannou orientaci na SSSR a k odchodu do Moskvy. Beneš toto setkání ve svých pamětech později zhodnotil těmito slovy: „Rozhovor s poslancem Švermou mne především nutil, abych si plně uvědomil rozdíly, jak vidí další válečný vývoj komunisté naši pod vlivem komunistů ruských a jak jej vidím já. Oba věříme, že Sovětský svaz, přestože podepsal dohodu s Německem, do války vstoupí. Komunisté však, zdá se, soudí, že to bude možná až na samém konci války – a patrně právě proto, aby mohl zakročit až na konci války, podepsal Sovětský svaz dohodu s Německem, aby získal čas pro sebe – a že zakročí ve smyslu především anebo výlučně revolučním ve chvíli, kdy oba válečné tábory budou tak vyčerpány, že nebudou mít síly sociální revoluci se bránit a ubránit.“²²⁶

---

²²⁴ Otáhlová, L., Červinková, M., ed., *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, Praha: ČSAV, 1966, str. 42.

²²⁵ Přestože přestalo československé velvyslanectví v Moskvě fakticky fungovat již dříve, bylo formálně zrušeno až v prosinci 1939. viz. Němeček, J.: *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha: Academia, 2008, str. 182-186.

²²⁶ Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M., Praha: Academia, 2007, str. 151.

5.2. Ohlas obratu v německo-sovětských zahraničních vztazích na stránkách ilegálního Rudého práva

Když bylo v protektorátu v srpnu 1939 obnoveno vydávání ilegálního Rudého práva, uchovávala si komunistická propaganda většinu hlavních znaků, jenž ji charakterizovaly po celé období jejího působení v ilegality. Nové číslo přineslo ostré útoky jak na třetí říši a autonomní protektorátní správu, tak na „buržoazní“ elity meziválečného Československa, které především obviňovala KSČ ze ztráty svobody a národní suverenity. V propagandě, jež měla za cíl využít zhroucení československé mezinárodní pozice a demokratického systému k účelovému vystupňování sociálního napětí v protektorátu, byly patrné obě strany mince, které v sobě komunistická agitace ukrývala. Na jedné straně to byla podpora odboje proti německé okupaci, na straně druhé potom neskrývaný zájem na zvýšení politického vlivu strany i její ideologie. Na počátku srpna 1939 představoval podle rétoriky Rudého práva Sovětský svaz neochvějnou součást antifašistické fronty a významnou oporu českého národa. „Ve dnech okupace – obávající se zoufalého odporu celého národa – přislíbili nám jakousi *autonomii*. A když se český národ, zrazen svými vůdci, 15. března stejně jako 30. září nebránil, domnívají se, že jsme národ zbabělců, že si mohou vůči nám *všechno* dovolit a dané sliby věrolomně zrušit.“²²⁷

O pouhý měsíc později se situace změnila k nepoznání. V návaznosti na uzavření sovětsko-německé smlouvy o neútočení (23. srpna 1939) prošla politika KSČ zásadní proměnou. Přestože smlouva postavila KSČ v protektorátu do nadmíru složité pozice, zůstávalo Gottwaldovo exilové vedení strany i v tomto případě naprosto loajální sovětskému vedení. Jak upozorňuje například francouzský historik Jacques Rupnik, jediným komunistou, u kterého se pakt setkal s kritickým přijetím byl Vlado Clementis, jenž v té době pobýval ve Francii. Clementisovo stanovisko dokonce vedlo k jeho dočasnému vyloučení ze strany a stalo se součástí obžaloby politického procesu, vedeného proti němu v 50. letech 20. století.²²⁸

Zatímco v předchozím období mohli komunisté stavět na příznivé reputaci, kterou si SSSR u československé veřejnosti získal zejména v průběhu mnichovské krize, museli se nyní vyrovnávat s negativními dopady obratu sovětské zahraniční politiky k třetí říši. Diskreditace spojenecké role Sovětského svazu mohla jak ohrozit jejich postavení v domácím odboji, tak výrazně omezit vliv na poválečné uspořádání. Oficiální

²²⁷ *Rudé právo*, srpen 1939, str. 17.

²²⁸ Rupnik, J., *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha: Academia, 2002, str. 151-154.

stanovisko UV KSČ k uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu, vydané 24. srpna 1939, tak bylo do značné míry dvojnásobné. Vedení KSČ uzavření paktu o neútočení na veřejnosti vítalo. „KSČ spatřuje v tomto počínu sovětské vlády projev nepřemožitelné síly revolučního sebevědomí národů Sovětského svazu a jeho Rudé armády. Tímto činem Sovětský svaz zmařil intriky západoevropských reakcionářů, kteří chtěli SSSR zmanévrovat do izolované války s Německem, aby se pak snad sami na něj mohli vrhnout. Tímto činem SSSR zahnal *celý* shnilý kapitalistický svět do slepé uličky, a uvolnil si tím cestu pro *svoji vlastní politiku* míru, ochrany svých zájmů a také malých a potlačených národů.“²²⁹ Přesto se v prohlášení současně vyzývalo také k zesílení odboje proti německé okupaci v protektorátu. „Spatřujeme v tomto činu SSSR mocný apel ke všem národům, aby se osvobodily a bojovaly za trvalý mír, a také apel na adresu českého lidu, aby zesílil ještě více svůj boj proti nacistickým okupantům a vedl jej až do svržení hitlerovského režimu a obnovení Československé republiky. Tento boj povedeme. Jsme si jistí pomocí mezinárodní dělnické třídy a podporou sovětského svazu.“²³⁰

Postoj Rudého práva k vypuknutí druhé světové války byl v souladu se sovětskou linií negativní. Válka Německa s Polskem a následně s Velkou Británií a Francií byla komunistickou propagandou představována jako konflikt „imperialistických“ velmocí, které se SSSR nejprve pokusily vehnat do izolace a které jej, poté co selhaly, „odkopy“, aby mohly vést „loupeživou válku“ mezi sebou.²³¹ Důraz na marxistickou interpretaci války nebyl bezúčelný. Upozadění nacionálního rozměru konfliktu ve výsledku umožnilo například pokračovat ve výzvách k odboji proti „kapitalistickému“ režimu, aniž by komunistická argumentace ztrácela formální vnitřní logiku.

Marxistické vnímání války nabízelo komunistické propagandě také jistý odstup od současného dění, který mohla využít k podpoře vlastní interpretace obratu sovětské zahraniční politiky. Ta se soustředila především na pragmatičnost Stalinova nového kurzu. Snaha vyložit sovětskou smlouvu o neútočení s třetí říší jako akt, který měl získat SSSR čas a lepší výchozí postavení pro budoucí střetnutí, vyhovovala nejlépe právě komunistickým stranám ve střední Evropě, včetně KSČ, která se jí pevně držela a útočila jak na hodnocení paktu v německém tisku, tak na budování obrazu sovětsko-německého přátelství v českém protektorátním tisku. „Znáte přece německé nacisty jako

---

²²⁹ Rudé právo, září 1939, str. 32.

²³⁰ Rudé právo, září 1939, str. 32.

²³¹ Rudé právo, září 1939, str. 26.

největší lháře a podvodníky pod sluncem. Jsou schopni všeho. Vymýšlejí si vítězství na frontách, vymýšlejí si bajky o tom, jak polští vojáci přibili německým dětem jazyky na desku stolu atd. Ale jsou schopni nejhorších věcí. Zatím se o to pokoušejí pomocí placených českých novinářů a dodanými články, ale oč se pokusí zítra? Nic jim nevěřte, nic nevěřte ani českým novinám, obyčejně pravý opak je pravdou. Poslouchejte Moskvu! I když je dnes z taktických důvodů zdrženlivá, moudrému napovídá tolik, aby pochopil všechno.“²³²

V kritice počínající druhé světové války pokračovalo Rudé právo i v listopadovém a prosincovém vydání. Přestože odmítalo podporu všech bojujících stran a vyzývalo mimo jiné k „uspořádání nové Evropy, zbavené Hitlerů, Chamberlainů a Daladierů“, působila ve výsledku komunistická propaganda především ve prospěch oslabení české podpory Velké Británie, Francie a Polska. Nelze se ubránit domu, že do podněcovala spíše apatii než aktivní odpor vůči válce.²³³

Obsazení území východního Polska Rudou armádou nemohlo Rudé právo hodnotit jinak než jako obrovský úspěch, který zajistil Sovětskému svazu podíl na kontrole Baltu a odřízl Německo od rumunských ropných polí. Zatímco SSSR formální cestou ujišťoval pobaltské státy o tom, že se válečné operace nedotknou jejich nezávislosti a suverenity, hovořilo Rudé právo již také o tom, že význam postupu Rudé armády na západ nespočívá jen v zajištění předmostí pro „velikou mírovou ofenzivu proti válčícím imperialistickým stranám“, ale také v možnosti zahájení výstavby socialismu na získaných územích.²³⁴ V listopadu 1939 již mohlo Rudé právo informovat, že: „Všechny pobaltské státy se odpoutaly od německého vlivu a jejich národy s nadšením přijaly nabídku Sovětského svazu o vzájemné pomoci.“²³⁵

V tomto duchu pokračovala komunistická propaganda na stránkách Rudého práva i v následujících měsících a tento charakter si udržela až do června 1941. Do té doby Rudé právo vedlo a stupňovalo kampaň proti „imperialistickým“ velmocím vedoucím válku, jež vedla ke ztrátě české národní svobody. Podle Rudého práva to však byly především Velká Británie a Francie, které v boji proti Hitlerovi představovaly nebezpečí SSSR a světovému komunismu. „Imperialistické velmoci hrají vysokou hru: snaží se na svoji stranu strhnout dosavadní neutrály a všechny národy, rozpoutat válku světovou. Anglie s Francií pak postupují tak, že se snaží označit SSSR za spojence Německa a

---

²³² *Rudé právo*, září 1939, str. 32.

²³³ *Rudé právo*, září 1939, str. 37.

²³⁴ *Rudé právo*, listopad 1939, str. 40.

²³⁵ *Rudé právo*, listopad 1939, str. 40.

pod protinacistickou vlajkou zorganizovat protisovětskou frontu, rozpoutat válku i proti Sovětskému svazu. O to jim hlavně jde!²³⁶

Stalinova zahraniční politika v prvních letech druhé světové války přinášela KSČ řadu problémů, které vyřešilo až zahájení operace Barbarossa. Až do června 1941 zůstávala druhá světová válka bojem imperialistů, vůči kterému uchovával Sovětský svaz formálně chladné stanovisko. Propaganda KSČ v protektorátu útočila jak na Velkou Británii, Francii a Polsko, tak v jisté míře také na Německo a jeho spojence. Jejím cílem bylo posílení vlivu Sovětského svazu, kterou ze současné situace vycházel jako jediná velmoc zastávající mírovou politiku. Na pozadí komunistické interpretace počátku druhé světové války a Stalinových paktů s Hitlerem však stály skutečné mocenské zájmy SSSR ve střední Evropě, kterým konflikt mezi „imperialisty“ vedoucí k oslabení západních demokracií i Německa a likvidaci Polska otevíral cestu k revizi versailleského systému na východě. Stalin, přestože do značné míry zkomplikoval postavení komunistických stran ve střední i západní Evropě, dosáhl významných geopolitických cílů a *de facto* obnovil hranice Ruska z doby před uzavřením míru v Brestu Litevském v březnu 1918.

---

²³⁶ *Rudé právo*, prosinec 1939, str. 52.

Závěr

Krátce po uzavření sovětsko-německé smlouvy o přátelství a hranicích (28. září 1939) byla na území poraženého Polska vypravena delegace zástupců protektorátního tisku. Čeští a němečtí novináři pod dohledem dvou německých důstojníků navštívili oblast Haliče, Horního Slezska a předměstí Varšavy, kde se v těchto dnech vzdávaly poslední polské jednotky.²³⁷ Zpravodajství protektorátního tisku o dění na okupovaných územích konstruovalo obraz klidu a pořádku, který měl přispět k udržení poklidné situace i v Čechách a na Moravě. Zde však začínala být atmosféra s blížícím se výročím vznikem Československa napjatější. Zatímco jak německá, tak sovětská správa započaly urychlené začleňování dobytých území do správní i hospodářské struktury svých států, končila v protektorátu první přechodná fáze jeho existence. Zásahy německé okupační správy po demonstracích 28. října 1939 a 15. listopadu 1939 odstranily poslední zbytky protektorátní autonomie a do jisté míry završily úvodní etapu formování protektorátu jako politického a společenského celku.

Uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení (23. srpna 1939) a v návaznosti na něj i smlouvy o přátelství a hranicích mělo na veřejné mínění v protektorátu tíživý dopad. Narovnání mezi SSSR a Německem svědčilo o tom, že protektorát zůstane pro Čechy i Moravu realitou na velmi dobrou dobu. Jen několik týdnů po jeho uzavření uznal Sovětský svaz de iure Slovenskou republiku a brzy poté rozhodlo kremelské vedení také o zrušení československého velvyslanectví v Moskvě. Spolu s možností představit likvidaci Polska jako akci omezeného rozsahu se tak německé propagandě naskytla rovněž neopakovatelná příležitost podněcovat u českého obyvatelstva protektorátu pocit rezignace a smíření s pobřežním uspořádáním na území bývalého Československa.

Protektorátní tisk se v návaznosti na oficiální stanoviska říše zprostředkovaná německými médii pokoušel konstruovat obraz německo-sovětského přátelství, které představovalo klíčový faktor v budoucím německém válečném snažení. Neutralita SSSR zabezpečila hranice na východě, čímž vylučovala možnost války na dvou frontách, které se německá veřejnost i generalita obávaly. Mimoto také zajistila dodávky potravin a surovin nezbytných pro chod německého válečného průmyslu i navzdory případné britské námořní blokádě. Mezi vrcholnými představiteli české politiky doma i v exilu vzbudil pakt vážné obavy o tom, zda za současné situace Velká Británie a Francie opravdu splní své závazky vůči Polsku. „Vzpomněl jsem si na to, co

---

²³⁷ Gebhart, J., Köpplová, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha: Karolinum, str. 108.

mi říkal dr. Diehn, když jsem byl u něho v Berlíně s inž. Macalíkem, a začal jsem mít pochybnosti, zda se po uzavření těchto dohod Velká Británie a Francie pustí do války, napadne-li Hitler Polsko. Tyto obavy sdílel také Eliáš.²³⁸

Propaganda v českém protektorátním tisku všechny tyto hlavní aspekty obratu v sovětsko-německých zahraničních vztazích náležitě využívala. Zásadní postojové vyhranění, pokud o něm lze hovořit, přineslo již uzavření smlouvy o neútočení. Přestože byla stanoviska protektorátních deníků diktována okupačními orgány protektorátní správy, a byla tedy všechna nutně kladná a pochvalná, projevovaly se mezi nimi do jisté míry také odlišnosti v pojmání Ribbentrop-Molotovova paktu, které reflektovaly tradiční zaměření a složení čtenářské obce jednotlivých periodik. Pro Venkov, spojený v meziválečném období s agrární stranou, bylo uzavření smlouvy o neutralitě výsledkem návratu k přirozenému stavu vztahů mezi dvěma konzervativními velmocemi. Na stránkách Národní práce, vázané na bývalou sociální demokracii, představovala tatáž smlouva zásadní krok k překonání defektů kapitalismu a vyloučení možnosti nové hospodářské krize. Zřejmě nejpozoruhodnější přijetí se dohodě o neútočení dostalo v případě fašistické Vlajky. Jan Rys-Rozsévač v době, kdy český fašismus prožíval jednu ze svých významných krizí, hovořil ve snaze o propagaci sovětsko-německého přátelství dokonce o konci rozdílu mezi nacismem a komunismem a o vzniku „státního socialismu“, nové ideologie, jež by obě velmoci spojovala. Nutno dodat, že toto zdání ideové plurality mělo pouze omezený rozsah. Nebylo v rozporu s podřízením protektorátního tisku cenzuře a německým politickým zájmům. Efektivitu propagandy mezi obyvatelstvem Čech a Moravy spíše posilovalo.

V průběhu první poloviny září 1939 zaujal protektorátní tisk v očekávání dalšího postupu Sovětského svazu vyčkávací taktiku. Pozornost novinářů se zaměřila především na kampaň proti Polsku a Velké Británii a zprávy o mobilizaci Rudé armády zůstávaly prozatím v pozadí ostatního dění a prosty jakéhokoli hodnocení. Změnu přineslo až Molotovovo oznámení Stalinova rozhodnutí o vpádu Rudé armády na východ Polska, po němž protektorátní tisk znovu zvýšil zájem o zahraniční politiku Sovětského svazu.

V průběhu druhé poloviny září 1939, kdy německá a sovětská armáda přebíraly kontrolu nad posledními částmi Polska, pokračoval protektorátní tisk v budování obrazu německo-sovětské shody a přátelství. Zajímavé přitom je, že akcenty německé propagandy v protektorátu nesvědčí o obavách z možnosti postupu Rudé armády i za

---

²³⁸ Feierabend, L., *Politické vzpomínky I.*, Praha, 1994, str. 208.

linii dohodnutou v tajném dodatku Ribbentrop-Molotovova paktu. Obsazování demarkační čáry proběhlo až na drobné incidenty v zásadě poklidně, a tak bylo také tiskem v protektorátu prezentováno. Smutnou pravdou je, že v řadě případů souvisejících s velmocenskou politikou vůči Polsku nebylo v tomto období zkreslování faktů propagandou téměř zapotřebí.

Porážka Polska a dohoda se Sovětským svazem na novém uspořádání východní Evropy byla protektorátním tiskem interpretována především jako konečná revize Versailleského systému na východě, která přinášela definitivní tečku za „křivdami“, které se Německu udály po první světové válce. Nyní přišel čas obrátit zrak k západu.

Necelý rok po uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu byl proces politické transformace střední a východní Evropy téměř ukončen. Krátce nato, co jednotky Wehrmachtu na přelomu května a června 1940 pokořily Francii, podnikl také Stalin finální krok při formování nové sovětské sféry vlivu. V průběhu několika málo měsíců po porážce Polska uzavřel Sovětský svaz smlouvy o přátelství a hospodářské spolupráci s pobaltskými státy. Poté co po obsazení východního Polska SSSR donutil po téměř pěti měsících úporných bojů v březnu 1940 v zimní válce Finsko k revizi hranic v oblasti Petrohradu a Karélie, obsadila na konci července 1940 Rudá armáda také rumunskou oblast severní Bukoviny a Besarábie, na jejímž území byla 2. srpna 1940 proklamována Svazová socialistická republika Moldávie.

Revize meziválečného *statu quo* v jihovýchodní Evropě představovala vrchol a zároveň předzvěst zhroucení nového systému velmocenských vztahů ve východní Evropě založeného na spolupráci dvou totalitních velmocí a jejich vůdců. Přestože podle ustanovení tajného dodatku smlouvy z 23. srpna 1939 připadla Besarábie do sféry sovětského vlivu, představovalo Rumunsko s jeho ropnými poli, jež se po připojení Besarábie dostala do sféry doletu sovětského letectva, pro Hitlera a německou generalitu ústupek až na samou hranici únosnosti, o jehož dočasném charakteru nebylo možno pochybovat. Tento problém i mnoho dalších vyšlo najevo ještě téhož roku, když velení německé armády předložilo Hitlerovi první plány operace Barbarossa.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Nevydané prameny

Denní tisk

A-Zet (červenec-říjen 1939)

České slovo (červenec-říjen 1939)

Národní práce (červenec-říjen 1939)

Venkov (červenec-říjen 1939)

Vlajka (červenec-říjen 1939)

Vydané prameny

Odbojová periodika

V boj

Rudé právo

Edice

Brod, T., *Pakty Stalina s Hitlerem*, Praha: Naše vojsko, 1990

Gebhart, J. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*,
Praha: Karolinum, 2010 (edice porad šéfredaktorů denního tisku na CD příloze)

Němeček, J., a kol. (ed.), *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních
1939-1945*, Praha: SÚA, 1998

Otáhllová, L., Červinková, M., ed., *Dokumenty z historie československé politiky 1939-
1943*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1966

Memoáry

Beneš, E., *Paměti II.: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, ed., Hauner, M.,
Praha: Academia, 2007

Feierabend, K., L., *Politické vzpomínky I.*, Praha: Atlantis, 1994

Literatura

Monografie

- Beránková, M. a kol., *Dějiny žurnalistiky III (1918-1944)*, Praha: Novinář, 1988
- Bloch, M., *Ribbentrop*, Praha: Naše vojsko, 2007
- Blodigová, A. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého tisku v letech 1939-1945*, Praha: Matfyzpress, 2007
- Brown, M. D., *Jak se jedná s demokracií*, Praha: Beta-Dobrovský, 2008
- Bullock, A., *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*, Praha: Nakladatelství KMA, 2005
- Dejmek, J., *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata II. (1935-1948)*, Praha: Karolinum, 2008
- Dullinová, S., *Stalinovi diplomaté v Evropě 1930-1939*, Praha: Themis, 2004
- Gebhart, J. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha: Karolinum, 2010
- Groehler, O., *Vražedné spojení: Německo-sovětská vojenská spolupráce 1920-1941*, Praha: Ivo Železný, 1997
- Hayek, F. A., *Cesta do otroctví*, Praha: Academia, 1990
- Gornig, G., *Hitler-Stalin Pakt: eine völkerrechtliche Studie*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1990
- Kershaw, I., Levin, M., *Stalinism and nazism: dictatorships in comparison*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997
- Křen, J., *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo, 2005
- Lidpere, H., *Molotov-Ribbentrop Pact: Challenging Soviet History*, Estonian Foreign Policy Institute, 2009
- Lukacz, J., *Červen 1941: Hitler a Stalin*, Praha: Beta-Dobrovský, 2007
- Lukeš, I., *Československo mezi Stalinem a Hitlerem*, Praha: Prostor, 1999
- Maršálek, P., *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, Praha: Karolinum, 2002
- Maser, W., *Porušení slova: Hitler, Stalin a druhá světová válka*, Ostrava: Oldag, 1996
- Müller, H., a kol., *Dějiny Německa*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995
- Neilson, K., *Great Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Treaty*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006
- Overy, R., *Třetí říše: kronika 1933-1945*, Praha: Fortuna-Libri, 2011

- Pasák, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, Praha: Univerzita Karlova, 1980
- Roberts, G., *Stalinovy války: Od světové války ke studené válce*, Praha: BB-ART, 2008
- Santamaria, Y., *1939: Německo-sovětský pakt*, Praha: HZ, 2001
- Service, R., *Stalin: A Biography*, Basingstoke-Houndmills: Macmillan, 2004
- Stejskal, J., *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948*, Praha: Triton, 2008.
- Smetana, V., a kol., *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*, Praha: Paseka, 2009
- Suvorov, V., *Sebevražda: Proč Hitler zaútočil na Sovětský svaz*, Praha: Naše vojsko, 2009
- Švec, L., *Československo a pobaltské státy (1919-1938)*, Praha: Karolinum, 2001
- Tucker, R., *Stalin na vrcholu moci*, Brno: BB-Art, 2000
- Turek, J., *Tisk ve zbrani: Periodika čs. zahraničního odboje 1939-1945*, Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1988
- Veber, V., *Stalinovo impérium: Rusko 1924-1955*, Praha: Triton, 2003
- Wegner, B., ed., *Zwei Wege nach Moskau – Vom Hitler-Stalin-Pakt bis zum „Unternehmen Barbarossa“*, München-Zürich: Piper Verlag, 1991

Studie

- Dejmek, J., „K československo-sovětským politickým vztahům ve druhé polovině třicátých let. (Kritické úvahy nad monografiemi Ivana Pfaffa a Igora Lukeše)“, *Český časopis historický*, 97, 1999/1
- Smetana, V., „Kořeny československé závislosti na SSSR“ in: *Marshallův plán*, Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007
- Smetana, V., „Sovětská hrozba očima Foreign Office na podzim 1939“, *Dějiny a současnost*, 1996/5
- Smetana, V., „Vítězství geopolitiky nad ideologií: sovětsko-německý pakt 1939“, *Dějiny a současnost*, 1999/4
- Veber, V., „Pakt: Sovětsko-nacistická jednání v prvních týdnech druhé světové války“, *Paměť a dějiny*, 2009/03
- Vojta, T., „Podzim 1939 na východopolských územích“, in: *Studia territorialia*, 2009/2

Anotace

Práce se zaměřuje na problematiku dvou sovětsko-německých paktů z 23. srpna a 27. září 1939. Její jádro tvoří analýza jejich ohlasu v českém tisku na území Protektorátu Čechy a Morava.

V první části se autor soustředí na objasnění historických a zahraničně-politických souvislostí, které vedly k zásadní proměně v mezinárodních vztazích ve východní Evropě, již právě tyto dva zmíněné pakty ztělesňují. Tato část práce se rovněž zabývá situací v českém protektorátním tisku na počátku druhé světové války a podává přehled základních politických událostí v českých zemích, které v průběhu srpna a září 1939 spoluurčovaly postoje obyvatelstva a médií v protektorátu vůči zahraniční politice jak Německa, tak SSSR.

Druhá část práce se věnuje rozboru ohlasu uzavření Ribbentrop-Molotovova paktu a sovětsko-německé smlouvy o hranicích a přátelství v českém tisku v Protektorátu Čechy a Morava. Autor přitom vychází především ze série protektorátních deníků A-Zet, České slovo, Národní práce, Venkov a Vlajka. Práce neopomíjí ani dvě základní odbojová periodika V boj a Rudé právo.

Klíčová slova:

protektorát

tisk

SSSR

Německo

Ribbentrop-Molotovův pakt

druhá světová válka

Abstract

The main aim of the thesis is to analyze the reflection of the Soviet-German relations in the Czech legal press of the Protectorate Bohemia and Moravia at the time of the outbreak of the Second World War when the Ribbentrop-Molotov non-aggression pact (23 August 1939) and of the treaty of borders and friendship (27 September 1939) transformed the character of the international relations in the Central and Eastern Europe. At first, the text concentrates on analysis of the contemporaneous circumstances both in terms of international relations in Europe and in terms of internal domestic policies in the protectorate. In the following part, the author discusses the protectorate press response to the two German-Soviet treaties as well as the press attitudes to a number of other related issues such as the Soviet-Japanese conflict in Mongolia. The thesis is based on research of a series of Czech protectorate dailies, namely *A-Zet*, *České slovo*, *Národní práce*, *Venkov a Vlajka*. However, it also takes into account two illegal Czech periodicals, the magazine *V boj* and the Communist illegal newspaper *Rudé právo*.

Keywords:

Protectorate Bohemia and Moravia

press

Soviet Union

Germany

Ribbentrop-Molotov treaty

Second World War